

ԿՐՕՆԱԿԱՆ, ԲԱՐՈՑԱԿԱՆ, ՊԱՏՄԱԿԱՆ,
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ ԵՒ ԱԶԳԱՅԻՆ.

Ա Մ Ս Ա Գ Ի Ր

ԹԻՒ ԺԱ.	ՏԱՐԻ ԻԳ.	ՆՈՅԵՆՄ. 1.
---------	----------	------------

ԲՈՎԱՆԳԱԳՈՐԹՐԻՆ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ.	ԱՆՀԱԻԱՏՈՒԹԻՒՆ.	Գ. Ե. Ա.	585
ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ.	ՀԻՆ աշխարհի ստրկութիւնը բրիտանացի ծննդից առաջ. (Նարունակելի)	.	556
ԱԶԳԱՅԻՆ.	ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ Հոգեւոր ձեմարանի Մայր Ա.- Թոռոյ Ս. Էջմիածնի	.	625
	Ձեռնադրութիւնը,	.	646

ՎԱՂԱՐԱՊԱՏ

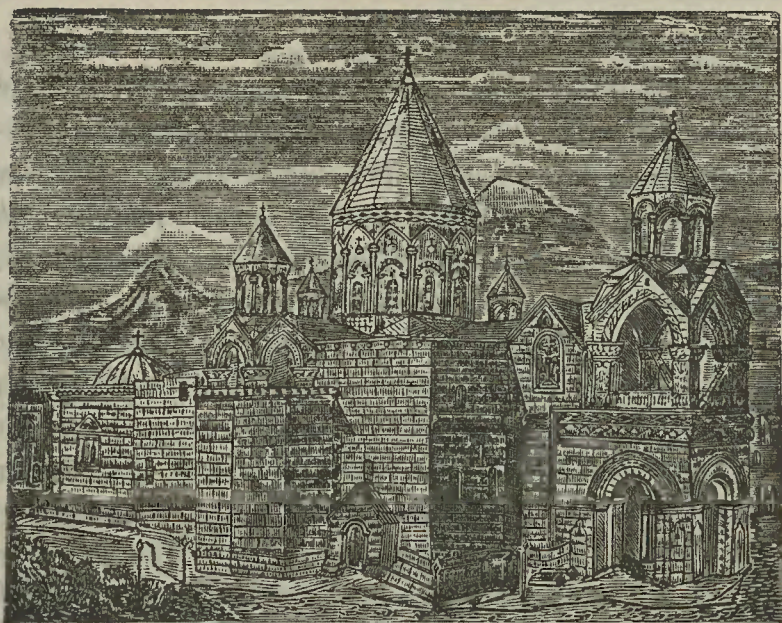
Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՅ ԿԱԹՈՒՂԻԿԷ ԷԶՄԻԱՇՆԻ.

ՌՅԼԹ — 1890

ՅՈՒՅԱԿ ՎԱՃԱՌԵԼԻ ՄԱՏԵՆԻՑ.

ԳՐԱՏԱՆ ՏՊԱՐԱՆԻ Ս. ԷԶՄԻԱԾՆԻ.

Այրիւմներ կամ Գեղարդումներ.	—	10
Աստուածաշնորհներ Լազարիանայի եկեղեցւոյ	—	70
Արարատ Ամառիկ տարեկան ամբողջ կազմակ.	2	—
* Աւետարան համաբարբառ վկայութեամբ	—	80
* Բէնիամին Պրանկլինի կեանքը	—	20
Դիրք հանդիսակատարութեանց կայսերական տօնից	—	50
* Գովազդի առիթներով	1	—
Դատաստանագիրք Հայոց Մխիթար Գօշի	3	—
Դաշնագիր	—	10
Դատագիրք բազմատեղան Աշխարհադրութեան	—	50
Դատագիրք Ընդհանուր պատմութեան.—Հին դարուց	—	50
Նոյն.—Միջին դարուց	—	50
Դատագիրք Քրիստոնէական հաւատոյ. Արեւ Եպիսկոպոսի	—	10
Դատագիրք Քրիստ. վարդապետութեան Գ. Ե. Այվազեան	—	10
Դպրոց տարեկան 1874—76	2	—
Եօթն խօսք առ տղայս	—	20
Թուրքանութիւն զարգացելոց Ա. Գալֆայեան	1	—
* Ժամագիրք տոնի	8	—
* Ժամագիրք ձեռնաց	2	—
Լսարան Աւագ ուրբաթ	—	10
Լսարան Վ. Պօլսոյ	—	10
Արև	—	10
Զատիկ տետր	—	10
Երկիրք Լ. Երկնայինք	—	10
Հոփսիմէ	—	10
Հնութիւնք Նորիստի	—	10
Մեծն Ներսէս	—	10
Ս. Խաչ	—	10
Տօն Ծննդեան	—	10
Խանդավորք Հայկաբանութեան	—	20
Վաթուղիկէ մայր եկեղեցի Վաղարշապատայ	—	20
Վանոն աշակերտաց Գէորգեան Ճեմարանի	—	5
Վանոն ընկերութեան Հայոց Ճաւայի	—	10
Վանոն ծխական Դպրոցայ	—	20
Հանդէս Գ. տարեդարձի Գէորգեան Ճեմարանի	—	10

Ա Ր Ա Ր Ա Տ

ԹԻԻ ԺԲ. — ՇՐՁԱՆ ԻԲ. 1890

ՏԱՐԻ ԻԳ. ՆՈՅԵՄ. 1.

ԿՐՕՆԱԿԱՆ

ԱՆՀԱԽԱՏՈՒԹԻՒՆ:

Անդգամն *) իւր սրտումն ասում է թէ՛ Աստուած չկայ
(Յաղմ. 53. 2):

Ամեն տեղ՝ ինչպէս մարդկային կեանքի մէջ, այնպէս էլ բնութեան
մէջ՝ միջին ճանապարհն է փրկաւէտը. ծայրայեղութիւններն ոչ թէ

*) Ուշագիշտ, այսինքն է անաստուած այն մտքով, որ ինքն իրան խելօք
է համարում իւր արած անխղճութիւններովն. ուրեմն անխելք՝ մտքով
կուրացած, սրտովն անղգայ, աստուածապաշտութիւնից՝ առաքինութիւնից
կամ բարեգործութիւնից զուրկ, բարոյապէս փչացած, անամօթ չարագործ
մարդ:

ազատ, հանգիստ և անվտանգ կեանք ունենալու պատճառ չեն, այլ և մեզ վնաս, դատապարտութիւն ու կորուստ բերող են, մարդուս իւր ճանապարհիցը հանելով: Շատ սաստիկ ցրտերն՝ որպէս և չափազանց տաքն՝ թէ՛ բոյսերի, թէ՛ կենդանիների և թէ՛ մարդոց կեանքը սպանող, փչացնող են: Շատ մեծ հարստութիւնն որպէս և շատ աղքատութիւնը՝ հոգեղէն մարդուս անբաղդութեան մէջ են քցում բոլորովին, խելքը գլխիցն առնելով: Սարերի ամենաբարձր տեղերում, հէնց գլխին, ինչպէս և գետնի տակի խոր տեղերումն ապրելն անկարելի է: Թէ՛ չափից դուրս շռայլ՝ և թէ՛ չափազանց ժլատ մարդն՝ երկուսն էլ միակերպ թշուառ են ու ողորմելի: Թէ՛ սաստիկ պարկեշտութիւնն ու ժուժկալութիւնն և թէ՛ չափազանց զեղխութիւնն ու անառակութիւնն՝ երկուսն էլ միակերպ մեր ջղերը շատ թուլացնում են ու մեզ ուժից քցում: Մի անտաշ, բիրտ ազգ՝ իւր վայրենի բնութիւնովն ու անգթութիւնովը նոյնչափ ատելի է և զղուելի, որչափ որ՝ իբր շատ լուսաւորուած՝ բայց արժանաւոր մարդոց կեանքի ճանապարհից ծռուած, դուրս եկած ազգն, որ իւր անձնապաշտութիւնովն ամեն իրաւունք որպէս և առաքինութիւն արհամարհում է և ոտնակոխ անում: Այս երկու տեսակ մարդոց էլ պակասում է աստուածապաշտութիւնն ու բարեպաշտութիւնն, ինչու որ բարին չսիրողը, բարի գործ չունեցողն՝ ոչ Աստուած սիրող է, ոչ էլ իրա նման մարդուն, որին ամեն զրկանք անելուց չի խղճահարվում, իւր անձը միայն սիրելով, իւր վրայ միայն մտածելով, որ իրան միայն լաւ լինի, ուրիշն ինչ ուզում է լինի:

Սուտ չէ՝. աւելորդապաշտութեան ներգործութիւնն՝ ու նրանից առաջ եկած շատ վնասակար գործերը՝ սարսափելի են. բայց դրա հակառակն՝ անհասարակութեան ներգործութիւնն էլ՝ որպէս և անհաւատութիւնից յառաջացած սաստիկ անիրաւութիւններն էլ պակաս չարիք ու վնաս չեն բերում մարդոց: Աւելորդապաշտութիւնը մարդուս խելքը խառնում է, նրան հանգիստ մտքով ու սրտով կեանք անց կացնել չի թողնում, խելքը կորցրածի նման բաներ է անել տալի, բնութեան ու բանականութեան օրէնքներին ընդդէմ բաներ անելու, ընդդէմ գնալու տանում, բարերար ճշմարտութեան հետեւելու տեղ՝ խաւարապաշտ անմտութեան մէջ է տանում:

բցում, երեւակայած անգոյ չար հոգիների հաւատալ տալի, որ իբր թէ կան՝ և մեծ իշխանութիւն ու զօրութիւն ունին, և Աստուծոյ մեծ վայելչութեան դէմ մեղաւնչում: Շատ անգամ կրօնն էլ դարձնում է ուրիշների արիւնն անխնայ թափող հաւատի կատաղութեան, որ թրով՝ սրով իւր եղբայր մարդոց տունն է քանդում, նրանց անց կացրած ուրախ և բաղդաւոր օրերը՝ սև օրերի փոխում:

Բայց անհաւատութեան ներդործութիւնը պակաս վնասակար է: Ո՞վ չի իմանում հաւատի մէջ կասկածներ ունեցողի ծածուկ թշուառութիւնը, թեթեւամտութեամբ կրօն ծաղրողների մոլութիւններն. ո՞վ չի ճանաչում այն մարդոց վտանգաւոր լինելն, որոնք որ ոչ հաւատարմութիւն ունին և ոչ հաւատ, ինչու որ իրանց օգտիցը դուրս ոչ մի բան չեն սիրում. որոնք որ ոչ Աստուած են ճանաչում ու հաւատում, ոչ էլ յաւիտենական կեանք՝ թէ կայ, այլ ընդունում են միայն իրանց առաջն եղած բոպէի վայելչութիւնն, որ քաշում են. որոնք որ ոչ մի առաքինութիւն չեն գործում, այլ միայն խորամանկութիւն ու չարութիւն անելու ետեւից են: Այդ մարդիկը՝ կրօնը համարում են հեթանոսական ժամանակներում, խորամանկ քրմերի հնարած մի բան, մի սանձ, որ նրանով աղբերին հրապուրեն սիրով կարգի, կանոնի մէջ մնալու. կամ կարծում են, որ պարզամիտ մոլեռանդների երեւակայութիւնով տեսած երազներ են, որոնց վերայ իրանք ծիծաղում են:

Աւելորդապաշտութեան ոյժը շատ թուլացաւ ու կոտորուեց այն ժամանակից սկսած, երբ որ թէ լուսաւորուած մարդիկ և թէ բարեպաշտ թագաւորներն ու իշխաններն, որոնց համար իրանց հպատակ ազգերի բարօրութիւնը սուրբ էր, մոլորութեան թագաւորութիւնը կործանեցին՝ թէ իրանց տուած ուսումովն, որով նրանց միտքը լուսաւորեցին, և թէ իրանց ունեցած իշխանութիւնովն, որով հետզհետէ աւելի և աւելի սահմանափակեցին սնտոխապաշտութիւնն՝ իւր ծուռ ու սխալ աւանդական ուղղութեան հետ միասին: Այսօրուան օրս կախարդ կարծուածների համար խարոյկներ այլ ևս չեն վառվում. խաբեբայ գուշակութիւններ անողներն իրանց գոյութիւնը դեռ ևս կարողանում են մի կերպ պահպանել միմիայն ծածուկ ու յետ ընկած անկիւններում. այլ ևս թուր չեն շարժում

Աստուծոյ փառաց Համար, որ իրանց եղբայրների, կամ իրանց նման մարդոց արիւնը թափեն այն պատճառով միայն, որ Աստուծուն ոչ թէ իրանց նման, այլ ուրիշ կերպ են պաշտում, այլ ևս մարդոց աչքին չեն երևում ոգիներ կամ մեռելների ստուերներն, և այն մարդիկն, որոնք որ իրանց գիւհաւարուած են կարծում, այլ ևս այնպէս յաճախ կախարդներին ու խաբեբայ հրաշագործներին չեն դիմում՝ ու նրանց կախարդական կարողութիւններովը կամ օրհնութիւններովը իրանց ցաւերիցն ազատում, այլ բժիշկների օգնութիւնովն են առողջութիւն գտնում, լաւանում. միայն ստորին կարգի մարդոց մէջ, որոնց որ իրանց փոքր Հասակից պակասում է լաւ կրթութիւն, տեղ տեղ աւելորդապաշտութիւնն իւր նախապաշարմունքովն ու զատարկ բաների հաւատալովն՝ իւր կորստականոյթն ու ազդեցութիւնը դեռ ևս բանեցնում է:

Սորա հակառակն՝ անհաւատութիւնը մեր օրերումն աւելի իշխանաբար, աւելի համարձակ և ազատ կերպով է բարձրացնում իւր գլուխն՝ ուրախ ժպիտով. հետեւողներ էլ գտնում է ուսումնաւորած դասակարգերի մարդկանցից, քանի որ անհաւատն՝ զարգացած, լուսաւորուած ու յառաջամիտ մարդու երեւոյթն է ընդունում՝ և անհաւատութիւնը նորան մասամբ երեւելի մարդու անուան տէր է անում. ուրեմն խօսք չկայ, որ ամեն մի մարդ լուսաւոր միտք ունեցողի համբաւն վայելել կցանկանար: Անհաւատութեան օգնում է գիտնական ճանաչուելու մի տեսակի փայլն էլ և սրախօսութիւններ անելու ձգտումն, որ կայ ուսումնաւորածների մէջ: Անհաւատութեան շատ օգնում է կապկի նման նորութեան հետեւելու ջանն ու ճիգն էլ, և ամեն մի մարդ ուզում է տգէտ ամբոխի ունեցած նախապաշարմունքից հեռու և ազատ, աւելի լուսաւորուած, աւելի բարձր լինի, լուսաւորուած մարդոց հետ հաւասարուի կամ՝ նրանիցն էլ անց կենայ: Մնապաւրծութիւնն, որ ուրիշներից բարձր լինել ու փայլել է սիրում, մարդոց մէջն աւելի նշանակութիւն ունի՝ և աւելի զօրացած է, քան թէ իրաւացի և բարի բանի զգացմունքն, և վերջը վերջն այն տեղն է հասնում, որ չի ընդունում մինչև անգամ ճշմարտութիւնն էլ՝ իբրև հասարակ ու տգէտ ժողովրդի վաղուց անց կացրած ու մոռացուած ժամանակի նախապաշարմունք:

Անհաւատութեան առաջ գալուն, այսինքն է՝ վերանալուն կամ՝ արհամարհուելուն մարդոց ունեցած հաւատն Աստուծոյ, յաւիտեանական կեանքի, հոգւոյ վսեմ կոչման և առաքինութեան՝ շատ օգնեց մարդուս աւելի և աւելի հակումն ունենալը լաւ ապրելու, իւր կեանքն իւր սրտի ուզածին պէս անց կացնելու և զեղխութիւն անելու: Մարդս, որ սիրում է և ուզում, որ ոչ մի կապով կապուած չլինի, այլ ազատ կարողանայ անձնատուր լինել իւր հաճոյքին, կամքին ու ցանկութիւններին, դժուար ու ծանր է համարում, որ ուրիշներն իրանց լուրջ դատողութիւններովն իրան արգելք լինեն իւր անսանձ կեանքն անց կացնելու: Եթէ որ իւր Աստուծուն բոլորովին մտքից հանել, ուրանալ էլ չի կարողանում, գոնէ իրան հաճելի էլ չէ նրա վրայ մտածելը, կամ իրա համար աւելի հեշտ ու յարմար է իւր խելքումը դնելը՝ գէթ կարծելը թէ՛ բոլոր աշխարհի Տէրն ու Խշխանը պէտք չունի մտածելու և հոգաքաշելու իւր ամեն մի արարածի վրայ՝ թէ ինչ են անում, կամ ինչ վիճակի մէջ են: Եթէ որ հոգւոյ անմահութիւնն էլ կարելի մի բան է համարում, թեթեամտութիւնով երկբայում է, իւր մըտքումն ասելով թէ՛ այդ մասին մի բան մեզ յայտնի չէ՝ ու հաստատ կերպով ոչինչ չգիտենք. դեռ ևս մեռելներից ոչ ոք յետ չի եկել, որ մեզ յայտնի թէ՛ ինչ է սպասում մեզ միւս աշխարհում՝ կարելի է, որ այս աշխարհիցս անհետանում ենք ու ոչնչանում բոյսերի ու կենդանիների նման. ամենեւին պէտք չէ, որ մարդս, քանի որ ողջ է, այդպիսի բաների վրայ մտածելով իւր կեանքը սեւացնի. ամեն տեղ մարդս լաւ տեսնում է, որ բնութիւնն որ և իցէ՛ արարածի սեռը չի ջնջում, անհետացնում, այլ ընդհակառակն ամենայն օր տեսնում ենք, որ ամեն մի արարած՝ ջոկ ջոկ՝ անվերադառնալի կերպով ոչնչանում է: Եթէ որ այս՝ այն կասկածաւոր ու դժուարահաւան մարդը չի էլ ուրանում, որ Յիսուս Քրիստոս մի մեծ իմաստուն կարող էր լինել, բայց և այնպէս էլի աւելի հեշտ է մարդուս համար իւր գլխումը դնելը թէ՛ հոգիների յաւիտենական Տիրոջ կողմից մարդկային ազգին ուղարկուած չէր նա, որ մարդոց հոգիները տանի, աւելի մօտացնի բոլոր հոգիների վերջին նպատակին. նոյնպէս դժուար չէ ասելը թէ՛ առաքինութեան մասին նորա

տուած ուսումը շատ խիստ է ու չափագանց՝ մարմին և արին ու նեցող մարդոց համար: Եթէ կան էլ մարդիկ, որ առանց կասկածելու ընդունում են առաքինութեան ունեցած արժանիքն ու յարգն, բայց և այնպէս բարեպաշտ սրտից՝ շատ աւելի բարձր են համարում աշխարհային խելօքութիւնը:

Սակայն չենք կարող չասել, որ շատ անարդար կլինէինք ու մեր դարի վերայ շատ զուր խօսած, եթէ որ պնդէինք թէ՛ գաղափարների մեծ շարժումն, որ այժմեան ժամանակա կրօնական բաների վերաբերմամբ էլ լինում է, մի տեսակ անիմատ, դատարկ ու թեթեւամիտ մտածողութիւնից է յառաջ գալի միայն: Ընդհակառակը մենք տեսնում ենք, որ շատ լրջամիտ ու խղճմտանքաւոր մարդիկ, որոց մասին շատ դժուար է ասելը թէ՛ թեթեւամիտ են, այնպիսի բաներ, որ քիչ ժամանակ առաջ՝ իբրեւ հաստատ ճշմարտութիւն էին ընդունում, կասկածելի են համարում ու չեն ընդունում: Մի և նոյն ժամանակ՝ բնութիւնը հետազօտելուց ձեռք բերած տեղեկութիւններով՝ գիտութիւնն այսօրուան օրս այնպիսի ահագին յառաջագիմութիւններ է արել՝ և մինչև ցայժմ այնչափ մոլթ և անհասկանալի բաներ պարզել, բացատրել, որ այդ լուսոյ առաջ այն աշխարհահայեցողութիւններն, որ պաշտելի էին մեր հայրերի համար, իրանց տեղն ու նշանակութիւնը կորցնում են: Ել ամենևին չի օգնում գրքի տառին հաւատացողների սաստիկ սլաշտպանութիւնն, երբ որ ուզում են անխախտ և անկործան պահպանել, զոր օրինակ, հին հեղինակների կարծիքներն աշխարհիս ստեղծման, կամ մեր երկրի ունեցած գիրքի մասին՝ աշխարհի միւս մարմինների կարգում, կամ երբոր կարծում են թէ՛ Աստուած՝ իւր ծրագիրները գլուխ հանելու համար՝ ուրիշ հրաշքներ էլ անելու պէտք ունի, քան թէ ինչ որ հաստատ ու հիմնաւոր կերպով կան՝ հէնց բնութեան սուրբ կարգի մէջ: Այսպիսի գաղափարներ ունենալն իրանց ժամանակին էին պատկանում ու նշանակութիւն ունէին. բայց՝ ինչպէս որ չափահաս մարդն իւր երեխայութեան տարիքը վաղուց է անց կացրել, իւր գաղափարների շրջանը լայնացրել է ու լուսաւորել, այնպէս էլ՝ կարեւորապէս՝ լուսաւորեալ մի դար առաջուան դարերի սխալանքը պէտք է ուղղի: — Այս ևս պէտք է

ասինք, որ մեր օրերի բուռն ազատասիրութիւնը, քանի գնում է, աւելի և աւելի մեզ մղում է ազատ լինելու հին եկեղեցական հանգամանքների խնամակալութիւնից (ուզում է ասել՝ կաթոլիկ եկեղեցւոյ), որ տէրութեան այժմեան կարգերին բոլորովին հակառակ է: Յայտնի է թէ՛ ինչպէս գրեթէ հազար տարուան ընթացքում (հռովմէական) քրիստոնէական եկեղեցւոյ քահանայապետութիւնն՝ իւր դրած կանոններովն աշխարհիս մի մեծ մասում իշխում էր՝ խղճմտանքների, ընտանեկան կեանքի, թագաւորների ու ազգերի հանգամանքների վրայ: Միշտ աւելի պարզուող ու բացատրութեան կարիք չունեցող գաղափարները՝ մարդոց ունեցած իրաւունքի և ազգերի ունեցած կոչման վերաբերմամբ՝ այս կապերը թուլացրին, մասամբ կտրեցին էլ, և եկեղեցին կորցրեց մի ժամանակ իւր ունեցած միայնակ անսխալականութեան փառքի երևոյթի հետ՝ իւր առաջուան ունեցած իշխանութիւնից էլ շատ ու շատ բան:

Ինչպէս որ մի չափազան մարդ՝ իւր մի ժամանակուան դաստիարակների խնամակալութիւնը սիրով տանել այլ ևս չէր կարողանալ, այնպէս էլ չէ կարելի արդեւք լինել, կամ ստիպանք անել, որ զարդացման հասակի հասած մարդկային ընկերութիւնը գիտակցաբար չհետևի իւր կոչմանը՝ կամ իւր բռնած ընթացքը փոխի: — Ուրեմն ամենեւին մեծ խելքի նշան չէ, որ թէ՛ գիտութիւնների արած յառաջադիմութիւններն և թէ՛ ազգերի դէպի ինքնակախութիւն ունեցած ջանքերն ու ձգտումները՝ մի մի նախանձաւորներ՝ առանց այլ և այլի՝ իբրև անհաւատութեան գործեր են համարում ու դատապարտում: Ի չարէն է՝ ոչ թէ այն, ինչ որ մարդկային խելքից դուրս չէ, և ինչ որ՝ իւր մաքրութիւնովն՝ միշտ էլ Աստուծոյ և մարդոց ընդունելի է, այլ ի չարէն են, խելքի մոլորուելով, ճանապարհից դուրս գալն ու ծայրայեղութիւնները միայն, որ լինում են դէպի աջ կամ ձախ:

Շատ ու շատ գովելու արժանի բաներ, որ մեր դարն առաջ է բերել, չենք կարող չասել, որ այսպիսի սխալներ էլ չկան ամենեւին: Այնպիսի մի ժամանակի մէջ, որ մարդուս խելքն իւր արած հետազոտութիւններովն՝ առաջ բնաւ չկարծած ու չիմացած յայտնագործութիւններովն ու զիւտներովն՝ այնչափ մեծ յառաջադիմութիւն-

ներ կամ յաղթութիւններ է արել, կարող էր նոյնպէս պատահել, որ շատ մարդիկ՝ իրանց տեսած յիրաւի դարմանալի յառաջադիմութիւններին՝ իրանց պատշաճաւոր տեղն ու նշանակութիւնը չտային, այլ կարգէ դուրս բաներ համարէին: Ունեցած տեղեկութիւնները կամ հասկացողութիւններն, արհեստն ու ճարտարութիւնն, որպէս և գիտութիւնն, այսպէս են կարծում մի մի մարդիկ թէ՛ վերջը վերջն ամեն բան կ[թափանցեն], ամեն բանի վրայ կիշխեն, և կգայ ժամանակ, որ իրանց համար ոչ մի երկբայական բան չի մնալ, ինչու որ ոչ մի խնդիր դժուար չի լինիլ լուծելու: Գիտութիւնն, որ բնալուծութեամբ՝ գոյացութիւնների սկզբնական տարերքն իրարից բաժանում է, որ՝ հեռադիտակների օգնութեամբ՝ երկնքի հեռաւոր տեղերը չափում, չափչփում, որ մեքենականութեան գիւտերով՝ արդէն այժմ այնչափ կարգէ դուրս մեծ բաներ է կատարում, որ ջրի գոլորշիներին ու կայծակի կայծին ստիպում հպատակելու մեզ և ծառայելու, որ մեր կեանքն, առանց նեղութիւններ քաշելու, հաճելի կերպով անց կացնելու համար միշտ նոր նոր բաներ է, կարծես, ստեղծում և առաջ բերում — գիտութիւնը մի ժամանակ մարդոց ճակատագրի՝ կամ ունենալու վիճակի միակ աստուածը պիտի դառնայ: Բայց՝ իրանց այսպիսի բաներ մտածելու հետ՝ մոռանում են, որ մահկանայն ու մարդս՝ տեղեկութիւններ ձեռք բերելու կամ հասկացողութիւններ ունենալու իւր բնդունակութիւնից ջոկ՝ իւր մէջն հոգւոյ մի ուրիշ ոյժ էլ ունի, որ երբէք փոքր բանի տեղ չպիտի դրուի, խօսքս մարդկայն իշխմանէ վրայ է: Աներևոյթն ու Յաւիտենականն, Որին որ մեր խելքը թափանցել՝ կամ հասնել երբէք կարող չէ, մարդուս խոճմտանքի մէջ մի անբաժանելի դաշնակից ունի: Այն դաղափարը թէ՛ կայ աշխարհումս ամեն բան կարգաւորող գերադոյն Տէր և Աստուած, Որից որ մենք կախում ունինք մեր թէ՛ ապրած և թէ՛ մեռած ժամանակը, մեզ հետ է ծնած, այդ գաղափարն այնպիսի ոյժ ու գօրութիւն է, որ շատ լուսաւորված խելքիցն էլ շատ գերազանց է: Ոչ թէ ինչ որ գիտութիւնն արհեստն է առաջ բերում, մեզ էրբ և իցէ՛ պիտի երջանկացնի, կամ թէ մեզ մեր անբաղդութեան մէջ մխիթարի, կամ մեզ առաքինութեան համար քաջութիւն տալ կարողանայ. այս բանն անել

կարող է միայն կրօնն, Յիսուսի Քրիստոսի կրօնն՝ և այն՝ իսկապէս ամենակատարեալ կերպով, ինչու որ ժամանակի և տեղւոյ հանգամանքներից անկախ կերպով մարդոց խղճմտանքը գերազոյն գիտութեան և գերազոյն զօրութեան բարձրացրեց:

Պիտութիւնն անվիճելի իրաւունք ունի Պիրքը քննելու, և այն, ինչ որ նրա մէջ իւր ժամանակին ուղիղ ճանաչուած և ընդունուած հին ասիական ազգի ցեղերի ժողովրդական գաղափար էր, մի կողմ դնելու: Բայց այն ժամանակին եղած գաղափարի բուն միջուկն, որ կայ Հին Կտակարանի մէջ և որ հրէից ազգի դաստիարակութեան պատմութեան մէջ՝ իբրեւ օրինակ և նշանակ՝ նախանկար կերպով դէպի Յիսուսի աշխարհիս վրայ յայտնուեալն է տանում և նորա փրկագործութեան պաշտօնը կատարելուն, և նոր Կտակարանի մէջ՝ այդ նշանակների և օրինակների կատարումն՝ Յիսուսի խօսքով՝ ու գործով՝—գիտութիւնն այդ բանն երբեք չէ կարող մարդու սրտից բռնի դուրս քաշել հանել կամ ջնջել: Նոյնպէս նոր ժամանակն անվիճելի իրաւունք ունի այն քահանայական գերազոյն իշխանութեան դէմ մաքառել, որ ժամանակի ընթացքում քրիստոնէութեան բուն հոգոյն և իսկական նշանակութեան հակասեց, հակառակ ուղղութիւն բռնելով: Բայց քրիստոնէութիւնն ինքն ըստ ինքեան մնում է անեղծ և անաղարտելի, թէև այժմեան եկեղեցական հանգամանքները բոլորովին կերպարանափոխուելու էլ լինէին:

Ժամանակիս մտաւոր մեծ մաքառումների մէջ, ցաւ է աւելն, այս նպատակաւոր կետերը շատ ու շատ անգամ ծուռ են հասկացուում, կամ այդ կետերի դէմ զանցառութիւններ ու սխալանքներ են լինում: Մինչև անգամ ազնիւ քննիչներն էլ իրանց մաքառման մէջ՝ շատ անգամ չափից դուրս հեռու են գնում, այնպէս որ՝ խելքի ուժով հասկանալու և գտնելու բաների մէջ իրանց ունեցած ջանքում՝ կրօնական զգացումն, ինչպէս որ պէտք է, չեն յարգում: Այն միջոցին, երբոր իրանց կատարելապէս գոհ են տեսնում մտաւոր աշխատութիւնով ու ջանքով իրանց ձեռք բերած նոր տեսութիւնիցն, որ գիտութիւնն իրանց առաջ բացեց ու բացատրեց, աստուածային ու յաւիտենական բանի համար եղած կարիքն ու կարօտութիւնն անգամ պակաս են զգում: Բայց այդպէս վարուելով, մտքներից չի

անցկենում, որ իրանց ժամանակակից մարդկանցից Հազարաւորներն իրանց մտաւոր բարձրութեան աստիճանի վրայ չեն գտնուում. չեն մտածում, որ իսկական գիտնականութիւնն մարդուս ամբողջապէս իւր մէջ պիտի ընդգրկի, և թէ՛ իւր ամենաներքին սրբարանում վիրաւորուած մարդկային բնութիւնը՝ միշտ իւր իրաւունքը կրկին պիտի ձեռք բերի:

Ուր որ մի մի պայծառամիտ մարդիկ իբրեւ առաջնորդներ առաջ են ընկնում, գնում, նրանց հետեւում են, ինչպէս ամեն ժամանակների պատմութիւնը ցոյց է տալի, միշտ ուրիշ մարդոց էլ մի մեծ բազմութիւն: Սրանիցն է, որ մեր օրերում լուսաւորուած դասակարգից կան մարդիկ, որ երդուում են այդ յառաջամիտների խօսքով, և այն, ինչ որ մի անգամ ժամանակի ուղղութիւն դարձաւ, քիչ զարգացում ունեցողներն էլ կուրօրէն հետեւում են նմանողութեամբ: Հենց որ աշխարհիս մէջ մի ստորասութիւն (մի մարդու հաստատ կերպով ասածն), — ապացուցուած լինի, կամ ոչ, — իբրեւ յառաջադիմութիւն գովուում է, կասկած պիտի չունենալ, որ շուտով աւելի հեռաւոր շրջաններում իբրեւ անվիճելի ճշմարտութիւն պիտի ճանաչուի:

Կիսատ լուսաւորութիւնը՝ կամ թերուսումն լինելը հոգւոյ համար նոյնպէս խաբէական ու վտանգաւոր է, ինչպէս որ ճանապարհորդի աչքին վնասակար է՝ մութը գետինն առնելու ժամանակ՝ լուսնեակ գիշերուան լոյսը: Մարդ թէպէտ բան տեսնում է, բայց տեսածը, կարծես, երազական մի աշխարհի մէջ է. իւր աչքի տեսած բաներն ուրիշ կերպ են երևում, ուրիշ գծագրութիւններ ունին, ուրիշ բարձրութիւններ. հեռու տեղերը մօտիկ են երևում, մօտիկ տեղերը՝ հեռու: Կիսատ ուսում ունեցողները՝ գիտունների գիտութիւն ստանալու համար տարիներով քաշած ծանր աշխատութիւնները ու դժուարութիւնները՝ բանի տեղ չեն գնում ամենեւին, ու կարծում են, որ իրանց տհաս խելքը բաւական է այն քննելու և հասկանալու, ինչոր շատ բարձր ու նուրբ մտածութեան գործ է:

Թերուսումները մեզ հասած եկեղեցւոյ աւանդական վարդապետութիւններն, իրանց այդ խելքովը շատ անգամ դէն քցելու հետ, կրօնի վերաբերեալ ամեն բաներն էլ՝ իբրեւ նախապաշարմունք՝

դէն են քցում: Այն ժամանակ քիչ չէ պատահում, որ անբարոյա-
կանութիւնն էլ ազատութեան տեղ է անց կենում:

Բայց շատ անգամ կրօնի վերաբերեալ կասկածանքներն, որ վերջ
ի վերջոյ կարող են առիթ լինել կատարեալ անհաւատութեան, բո-
լորովին իրար հակառակ պատճառներէցն են: յառաջ դալի, այսի-
նքն է՝ փոքրահասակ երեխերքին թէ՛ շատ լէւնամբ, և թէ՛ շատ
խիտ կէրպով կրթելուց: Ստիպում են եկեղեցի դնալու, ուր որ նո-
քա ոչ հասկաում են թէ՛ ինչ է կատարուում, ոչ էլ սրտի կրթու-
թիւն կամ հոգեւոր մի շահ են ստանում: Այսպիսով յառաջ է
դալի՝ ձանձրանալուց ու նեղանալուց՝ զգուանք դէպի ամենայն
աստուածապաշտութիւն, թէ և յայտնի է, որ երեխայք ընդհանրա-
պէս մեծ սէր են ունենում դէպի եկեղեցին, ժամասացութիւնն և
ամենայն հոգեւոր արարողութիւն: Բայց խիստ կրթութիւն տուող-
ները որպէս և թեթեամտութեամբ դաստիարակողներն ոչ միայն
չեն բաւականանում երեխերքին բռնի եկեղեցի զրկելով, այլ և սոր-
վեցնում են ազօթքներ՝ և ամեն օր թութակի պէս ասել են տա-
լիս՝ առանց լաւ հասկանալու այդ ազօթքների միտքն: Այսպէս մե-
ծանալով երեխայքն իրանց փոքրկութիւնից, կրօնը նրանց համար
ատելի մի ձևականութիւն է դառնում: Երբոր յետոյ գալիս են
իրանց ազատ և անկախ կերպով մտածելու օրերն, իրանց զարթնած
կրքերի ու ցանկութիւնների օրերն էլ հետն. երբոր յետոյ՝ անհոգ
կերպով շատ կարդալուց՝ մի ժամանակ կրօնի իրանց լսած մի ուսումն
իրանց առաջը հաստատ և անհերքելի մի բան չէ երևում, հենց
որ՝ իրանց հասկացողութեամբ՝ մի սխալ են տեսնում, կասկած են
տանում իրանց սորվեցրած հաւատոյ ամեն միւս ճշմարտութիւն-
ների վրայ էլ: Այն ժամանակ կասկածանքի դուռ է բացուում, և
իրանց յատուկ զգայականութեան յորձանքը պտոյտ է տալիս իրանց
ու առնում, հետը տանում: Ինչու որ մարդուս խորին հակումն
այն է, որ նա աւելի շուտ և հեշտ ծայրայեղութիւնից ծայրայե-
ղութիւն է թռչում, քան թէ ճշմարտութեան միջին ճանապարհովն
է առաջ գնում, որ տանում է իրան մոլորութիւնների միջից՝ երկու
կողմից քնքոյշ կերպով սահմանափակած ճանապարհով: — Այսպէս
շատ է պատահում, որ այն մարդիկ, որքան որ իրանց ճանկա-
նալիս են:

«— աստորանելու—նա ինչու—մի արեւակ չէր զգայուն քարեպաշտ—
որ—նա էն «թրվեցրած լինում», աւելի ողորմութիւն էն դարձնում,
քան լին ծայրայեղ անհաւասարներ, որոնք որ իրանց հասուն առաջ արա-
շիններում աստորիկ չէր ծառայ քարեպաշտներ էն դարձնում»:

Այսպիսի պատճառներով առաջ եկած անհաւատութիւնն՝ ամեն
մի մարդու համար անբնական մի դրութիւն է: Նոյնչափ մի հոգե-
կան հիւանդութիւն է, որչափ որ աւելորդապաշտութիւնը: Մէկը
շատ քիչ, միւսը՝ շատ աւելի նոյնպիսի չարիք են առաջացնում:
«Երկմիտն», այսպէս է ասում աստուածային խօսքն, «անհաստատ է
իւր ամենայն ճանապարհների մէջ»:

Անհաւատն, երկմիտ լինելովն, իւր իսկ հանգստութիւնը խան-
գարում է — պակաս է իրան այն հաստատ յենակետն, որ կարող
էր իւր նեցուկը լինել: Նա տատանում է երկմտութեան տանող
անյայտութիւնների մէջ, ինքն իրան հակասելով: Տեսնում է մի
հրաշալի բնութիւն՝ ու հարցնում է ինքն իրան՝ ո՞ւր է դորա ստեղ-
ծողը: Նա տեսնում է, որ, հազարաւոր տարիներից սկսած, ամեն
ազգերն համաձայն իրար հետ մի գերագոյն էակ են պաշտում, և,
կասկածների երթալով, տարակուսած է մնում, մոռա՞նք թէ՛
բոլոր մարդկութիւնն արդեօք սխալ համոզմունք ունենալով է ա-
պրում, թէ՛ մենակ ինքն: Նրան ասում է մի ներքին ձայն թէ՛ կա-
րելի չէ, որ դու բոլորովին ոչնչանաս, քո մէջ մի անանցանելի բան
կայ, և էլի կասկածում է նա իւր հոգւոյ անմահ լինելու բարձր
կոյման մասին: Նա չի կարող չյարգել առաքինութիւնը, չբաշտե-
լով նորա ունեցած մեծ արժանաւորութիւնից, բայց էլի պակասում
է իրան առաքինութիւն դործելու ոյժը:

Նատերն, որ ոչ մի կրօն չունին, բայց՝ զգում են մի յաւիտենա-
կան կարիք՝ կրօն ունենալու, տխրաբեր յուսահատութեան մէջ են
ընկնում: Դրանց համար աշխարհը մի մեռած, նշանակութիւն
չունեցող ստուերների մի խաղ է, անսիրտ կարեւորութիւնների մի
սառն ընթացք, որին որ իրանք օտար են զգում իրանց: Նրանց
համար իրական բաղդաւորութիւն այլ ևս չկայ աշխարհիս վրայ:
Նրանք կարող են, այո՛, իրանց զգացմունքները թմրեցնել, կարճ
ընթացքներ իրանց զբօսեցնել, բայց ուրախանալ սրտանց իրանց գո-

յութեան վրայ, որ աշխարհ են եկել, ապրում են ու կեանք վաճելում, այդ բանը չեն կարող: Ինչու որ նրանց համար ամենասէր էութիւն չկայ, Որին որ նրանք հայր անուանել կարողանային. նրանց համար հոգիների թագաւորութեան մէջ աստուածայինը Յայտնողը չկայ, Որին որ իրանք՝ իբրեւ իրանց բարեկամն, իբրեւ իրանց սուրբ օրինակն և իրանց Փրկիչը՝ պաշտէին: Նրանց համար ընտանեկան կենաց մէջ մաքուր ուրախութիւն չկայ. ինչու որ իրանց սրտից մի անգամ կտրուող, մեռնողը՝ իրանց համար յաւիտեան մեռած, պրծած է: Յաւիտենական կեանքի հեռուներից յուսոյ ճառագայթը նրանց չի ժպտում, նրանց առաջն աշխարհիս կարգն իւր ամբողջութիւնից կտրուած, պատուուած մի բան է, հոգւոյ ներդաշնակութիւնը բնութեան հրաշքների հետ խանգարուած է, նրանց ոչ մի ուրախութիւնն երկար չէ քաշում, նրանց ոչ մի ցաւին մխիթարութիւն չկայ: — Բոլորովին անհաւատ մի մարդու համար կրօնը մի առասպել է, հետեւողները՝ կամ կեղծաւորներ են կամ մոքով յափշտակուած մոլեռանգներ, կեանքը նորա համար ոչ մի արժէք չունի, այլ միայն շուտ հանդիպող կրակի նման անց կացող ցանկութիւնների յադուրդ տալ է: Աշխարհս նորա համար մի սրբավայր չէ այլ ևս: Ամենայն բան, ինչ որ մեծ է, ճշմարիտ ու մեծարեւի, նորա համար չկայ, մի լոկ պատրանք է:

Նա ապրում է ոչ թէ աստուածութեան, յաւիտենական կեանքի ու մարդկային ազգի համար, այլ իւր համար միայն: Իւր անձնական շահն՝ իւր աստուածն է, և եկեղեցին, հայրենիքը, քաղաքակցութիւնը, պատիւը, ամօթն, առաքինութիւնը, մոլութիւնը՝ միայն միջոցներ են իւր անձնասիրութեան համար:

Ահա այստեղ է տանում, հասցնում մարդուս կրօնական անհաւատութիւնը:

Այսօր էլ դեռ ևս ակնարկութիւն են անում՝ անց կացրած դարերի անբաղդութեան, մարդոց թշուառութեան, ազգերի ջնջուելու վրայ՝ տգիտութիւնից, աւելորդապաշտութիւնից և հաւատոյ կատաղութիւնից: — Կգայ մի ժամանակ, որ, կարելի է, ակնարկութիւն կանեն մեր ժամանակների աւելի քան պախարակելի չարիքի պատճառով՝ քաղաքակիցների մինչև աստուածացնելու հասցը-

բաժ ինքնասիրութեան, ազգերի ուժից ընկնելու և թուլանալու, անկարգութիւններից աւերուելու և կորչելու վրայ: Ինչու որ բնութեան և բանականութեան յաւիտենական օրէնքն է թէ՛ մարդկային սրտի և հոգւոյ աւերութիւնից երբեք օրհնութիւն չի յառաջանալ: Եւ մեզմէ յետագայ ժամանակներու մեզմէ Գ. Ե. ԱՂ.

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՀԻՆ ԱՇԽԱՐՀԻ ՍՏՐԿՈՒԹԻՒՆԸ ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԾՆՆԴԻՅ ԱՌԱՋ.

(Լա բոնահայրիկն)

Հին կտակներում մինչև անգամ հարկաւոր չէր համարուում յիշել ստրուկներին, որոնք բանում էին որ և է գործարանում, եթէ կտակարարն այս վերջինը տալիս էր իւր ժառանգին: Իրաւաբան Պաւլոսն ասում է. եթէ մի հացագործ իւր խանութն, սորա բոլոր շարժական պարագաներով կամենում է կտակել ուրիշ մարդու, ստրուկների մասին, որոնք այնտեղ աշխատում են (pistores), հարկ չէ յիշատակութիւն անել, նոքա ինքն ըստ ինքեան հասկացուում են կտակի մէջ: Մի հայր կտակում է իւր զաւակներին արհեստանոց և խանութ, ուր պատրաստուում էր և վաճառուում ծիրանի ներկ, բայց նա, ասում է Ուլպիանոս, չէր յիշատակել ստրուկներին, որոնք պատրաստում և վաճառում էին ծիրանեներկը, բայց և այնպէս կտակն ունեցաւ օրինական զօրութիւն թէ կտակած հաստատութեանց և թէ սոցա մէջ աշխատող ստրուկների ու գործակատարների վերաբերութեամբ:

Այս վիճակի մէջ չմնաց Հին ձեռագործութիւնն, որ արտադրում էր, մշակում էր և վաճառում ամեն բան ստրուկների օգնութեամբ:

Հին հասարակութեանց մէջ կազմուում էին եւ այսպիսի ընկե-

րութիւնք, Երկու, երեք կամ աւելի շատ ազատ քաղաքացիք միացնում էին իրանց գումարներն և սրանով գնում ստրուկներ, որոնք ճարտար էին զանազան արհեստներում և ապա նրանց ցանկացողներին վարձու տալիս, ինչպէս այժմ տալիս են վարձու ձիեր կամ դրաստներ: Մի քանի տէրեր մի Լենոյն տան մէջ կենդրոնացրած ունեին վարձու տալու թէ ձիերն և թէ ստրուկներն: Այսպիսի ըստրկատէրերի մօտ վարձու ստանալ կարելի էր ստրուկներ ամեն տեսակ արհեստների համար: Զոր օրինակ չափաւոր կարողութեան տէր մի քաղաքացի կամենում է մի երեկոյթ սարքել իւր բարեկամների համար, նա առանց երկար մտածելու գնում էր վերոյիշեալ հաստատութիւններից մէկն և վարձում էր խոհարար, ծառայ կերակուրները սեղան բերելու համար ընթրքի ժամանակ և երգիչ կամ պարոյ կին: Կիկերոնն իւր երեւելի ճառը pro Roscio (ի պաշտպանութիւն Ռօսցիոսի) ասաց նշանաւոր երգիծաբան Ռօսցիոսի վէճի պատճառով մի ստրկատիրոջ հետ, որ տուել էր նրան իւր ստրկին կրթելու. բայց կրթութիւնը վերջանալից յետ Ռօսցիոսն և ստրկատէրը համաձայնութեան չեկան վարձատրութեան մասին, փոխանակ միանուագ ստանալու վարձատրութիւնը Ռօսցիոսը պահանջում էր, որ ստրկատէրն նորա հետ բաժանէ իւրաքանչիւր թատերական ներկայացման շահն, երբ այդ ստրուկը հանդէս գուրս կգայ բէմի վերայ: Մինչև անգամ բժիշկ կարելի էր վարձել, որովհետև մի քանի մեծամեծներ բժշկութիւն ուսանելու տալիս էին իրանց ստրուկներին և յետոյ նրանց վարձու տալիս էին հիւանդներին որոշեալ ժամանակով:

Սովորութիւն էր վարձու առնելու և խեղկատակներ ու միմոսներ, որոնք իրանց տէրերի ստացած վարձի համար պարտաւորուած էին ձիծաղացնել և զուարճացնել իրանց ժամանակաւոր պարոններին:

Պլուտարքոսը պատմում է, որ Կրասսոսը մօտ 500 ճարտարապետ և որմնադիր ստրուկներ ունէր և նա մեծ շահ էր ստանում նրանից:

Պետք է նկատել, որ Հռովմում հրդեհներ շատ յաճախ էին պատահում, ուստի և Հռովմի ոստիկանական վարչութիւնն յայտնած էր, որ քաղաքային տների բակերն ընդարձակ լինեն, այս պատճառով տանտէրերը ստիպուած էին իրանց տները բարձրացնել մի

քանի յարկեր միմեանց վերայ շինել տալով. այս ահագին և բարձր շինուածքները, այն ժամանակուան արհեստի անկատար վիճակի պատճառով, յաճախ քանդուում էին: Կրասսոսն այն աւերակներն տէրերից գնում էր չնչին գնով: Յանկարծ տեղի ունեցաւ Սիւլլայի դատապարտութիւնն ու տարագրութիւնն, ապագան անյայտ էր, իւրաքանչիւր ոք էրկիւղի մէջ էր իւր կեանքի համար. ուստի և տուն գնողների թիւը շատ սակաւ էր և այսպէս Կրասսոսը կարճ միջոցում դարձաւ նշանաւոր անշարժ կալուածոց տէր չնչն ուովմում: Նա կատակ անելով ասում էր. «Ամեն տանտէր, որ կամենում է շինել իւր աւերակներն, իմ չարագոյն թշնամիս է: Կամաց կամաց ծանր ժամանակներն անցան, իսկ այդ միջոցին Կրասսոսն անհեռատես տէրերից գնեց հարիւրաւոր որմնադիր ըստրուկներ և այս անվարձ բանուորների բանակի օգնութեամբ կանգնեց գեղեցիկ տներ, որոնք վաճառում էր շահաբեր գնով:

Հին աշխարհի սարկատերերը գիտէին իրանց ստրուկներից օգուտ քաղել բազմազան եղանակներով: Ահա հռովմէական առօրեայ կեանքի պատկերն, եթէ մենք մեզ երևակայենք հռովմում շատ դարեր առաջ:

Նուր անցնում էք հռովմի մի փողոցով, ահա ձեր առաջ կանգնած են իսպնութներ, ուր վաճառուում է ձիթապտղի ձէթ, տմաններով գինին դրած է մարմարեայ սեղանների վերայ գինետանը, անկիւնում նստած է լուբիա վաճառող կինը, աջ կողմում դուք տեսնում էք վարսավիրայի խանութն, ուր վարսավիրան իւր օգնականներով այցելուների մազերն է խուլում և երեսն ածիլում, հանդիպում էք շրջիկ փերեզակի, վաճառականական նաւի նաւապետի, գործակատարի. հրապարսկում սեղանների մօտ նստած են՝ սեղանաւորներ, դրամ մանրողներ առաջևները ոսկի ղիզած, վաշխաւորներ, որոնք կեղեքում են աղքատ դասի ժողովրդեան, իրաւաբան, որ արժան գնով իւր ծառայութիւնն է առաջարկում պարզամիտներին: Բայց այս գործունեայ և շահասէր բազմութիւնը մարդոց, որոց մէջ տարբերութիւնն այն է որ մէկը վաստակում է մի օբօլ, իսկ այլք համարձակ ձեռնարկութիւններով մեծամեծ վաստակներ են ունենում, — այս բոլոր մարդիկ, որոնք

ազատ անձինք երևում են, իսկապէս մեծ մասամբ ստրուկներ ու ստրկուհիք են, որոնք դրամ հաւաքում են և մեծ վաստակներ անում յօգուտ իրանց տէրերի:

Դաւառներումն էլ նոյնն է, ինչ որ յաւիտենական քաղաքում: Մանրավաճառ ճարպիկ փերեզակն, որ իւր ճարտարութեամբ և սրախօսութեամբ զուարճացնում է Սպարսիկներին լեռների հեռաւոր անկիւնում գտանուող մի գիւղի բնակիչներին, — ոչ այլ ոք է, եթէ ոչ մի ստրուկ, որ բոլոր իւր խելքը, ճարպիկութիւնն ու աշխատանքը նուիրած է իւր տիրոջ օգտին — սա circitor է (շրջիկ մանրավաճառ): Հռովմի արուարձանում մտնում էք վարսավիրայի խանութ, վարսավիրան շատախօս ոմն է, նա հազորդում է թէ Հռովմի և թէ համաշխարհական նորայուրեր, նա հազորդում է ձեզ, թէ ինչ է ասել ներոնր երեկ ճաշի ժամանակ, նա կասէ ձեզ, թէ ինչ էին Տրագէոսի վերջին խօսքերը, նա կգարմացնէ ձեզ իւր համարձակ ազատ խօսակցութեամբ. բայց հիասթափուեցէք — դա բստրուկ tonsor (վարսավիրայ) է: Դուք նաւում էք նաւով և հիանում էք նաւապետի համարձակութեան և կարգադրութեան վերայ, նաւապետի, որից դուրում են նաւաստիները — բայց աւաղ նաւապետն էլ նոյնպիսի ստրուկ է, ինչպէս և նորան հնազանդող նաւաստիները — նա ստրուկ exercitor կամ magister navis (նաւապետ) է: Դուք ճանապարհորդում էք դաւառներում, ձեր ուղեկիցն է գումարատէր անձրն, ծանրաբարոյ ձեւերով, կարծես օրինաւոր հասարակութեան անդամ ոմն է. ճանապարհին նա արտայայտում է անասելի գործունէութիւն, մէկ տեղ նա պայմաններ է կապում, միւս տեղ կապալ է ստանձնում. բայց դուք շատ կտիրէք իմանալով, որ նա ազատ մարդ չէ, որ գործումէ իւր համար, այլ ստրուկ է, որ վարում է իւր պարոնի գործերը, վերջապէս ձեզ կարեւոր է բժշկի շուտափոյթ օգնութիւնը, դուք մտնում էք գրասենեակն, որ լիքն է դեղերով, որոյ պատերի վերայ կախած են վիրահատական գործիքներ, ձեզ հանդիպում է և բժշկական նպաստ հասցնում վայելուչ ձեւով հազնուած բժիշկը. բայց այս գրասենեակի տէրն ազատ անձն չէ, այլ նա էլ ստրուկ է, որ նստած է այնտեղ իւր տիրոջ օգտի համար: Մինչև անգամ ազատութիւն ստացած ստրուկն էլ ազատ չէր շահա-

սէր տիրոջ օգտին ծառայելուց: Իրաւաբան Յուլիանոսն ազատեց իւր մեջկատակ ստրկին այն պայմանով, որ նա տարուան ընթացքում նորա և բարեկամ ների տներում տայ մի քանի ներկայացումն ձրի, բայց տէրը սնանկացաւ և ազատուած ստրուկը ստիպուած էր իւրաքանչիւր տարի թատրոնում մի քանի ներկայացումն տալ, որոց արդիւնքը յօգուտ Յուլիանոսի էր լինում: Նոյնպէս ստրուկ բժշկին ազատելով, տէրը միշտ պայման էր դնում, որ տարին մի քանի անգամ ձրի այցելութիւն անէ իրան: Պլուտարքոսը պատմում է, որ Կրասսոսի ստրուկների մէջ կային շատ լաւ կարգացողներ, սեղանաւորներ և նա ինքն ամեն օր մի քանի ժամ պարապում էր նոցա հետ, տալով նրանց կատարեալ դասեր, իբրև ուսուցիչ, քննում էր նրանց և վարժեցնում, որպէսզի նրանց ընդունակ անէ զանազան պարապմանց համար: Նւ իրաւ որ նրանցից դուրս էին գալիս ընտիր և ճարտար մարդիկ, որոնք շահ էին բերում տիրոջ, ոչ միայն նորա մօտ ծառայելով այլ և ազատութիւն ստանալից յետ էլ:

Այսպէս հին աշխարհում սարկապիւրերը իրանց յետէքն մէջ էին խոստում հարստութեան քույր աղբիւրները: Երանով Զոար ճշշում էին ամեն աղաս աշխատանքի ցայելին, ամեն օրեղ հաւաքում էին նրան և զրկում էին աղաս յարստան հացի վերջին կտորից, ինչպէս ասում է մի մատենագիր—տէրերն և ստրուկներն երկու հակառակ կողմերից կարծես մամլով քամում էին ծուծն և իրանց ձեռք առնում բոլոր աղբիւրներն, որոնք ոսկի էին բերում (*Omnes vias pecuniae* — դրամի բոլոր ճանապարհները): Բայց Հռովմը կայսերութեան ժամանակ ունէր մէկ ու կէս միլիօն բնակիչ, որոնց մէջ մօտ 400,000 ազատ մարդիկ էին և աղքատներ: Ի՞նչ էր գործում այս մեծ բազմութիւնը ազատ մարդոց:

Մի շատ աննշան մասը ժողովրդականների (պլեբէյ) ասլրում էր ուռնկով, վարելով կրօնական, վարչական և ելեմտական հաստատութեանց մէջ ստորին պաշտօններ: Կրօնական պաշտօններից ժողովրդականներին յատուկ էին դռնապանի պաշտօնը տաճարներում, քրմի պաշտօն և սորա օգնականի զոհաբերութեանց ժամանակ (*victimarii*) և վերջապէս կարող էին մտնել երաժիշտների խմբերն, որոնք նուագում էին կրօնական հանդէսների և ծիսականությու-

Թեանց ժամանակի, բայց քրմերի բարձր դասը շատ անգամ այդ պաշտօններն էլ յանձնում էր իւր ստրուկներին: Վարչական պաշտօններից ժողովրդականներին տրուում էին դռնապանի տեղ տեաններում, քաղաքական պաշտօնեաների, լիկտորների և մոնետիկների մօտ ծառայի ու գրագիրների պաշտօններ: Բայց այս ստորին պաշտօնեաների ստացած պետական ռոճիկն այնքան աննշան էր, որ նորանով նորա չէին կարողանում ապրել և ստիպուած էին կողմնակի պարապմունքներ ևս ունենալ, գործընկերակ առուտուր անել և այլն. երբեմն կարիքը ստիպում էր այն խեղճ մարդոց կաշառք առնուլ և այսպէս փոքրիկ կարողութիւն ձեռք բերել. մանաւանդ շահաբեր էին գրագիրների պաշտօնները, բայց և այնպէս բոլոր վերոյիշեալ պաշտօններն անպատիւ էին համարուում ազատ և յարգելի (honestus) մարդոց համար, ինչպէս վկայում է Կիկերոն: Իւր շարադրութեանց մէջ միւս տեղում գրաւիր էտելուսին նա կոչում է hominem tenuem, որ այն ժամանակի իրաւաբանական լեզուով համապատասխան է ներկայ «Ժողովրդ» խօսքին: Վերջապէս ժողովրդականք կարող էին ստանալ ստորին պաշտօններ արքունական գանձարանում, պետական համբարանոցներում և ելեմտական հաստատութեանց մէջ, գործընկերակ նորա ծառայում էին մաքսաւորների, հարկահանների և այլն պաշտօնեաների մօտ, որոնք թէ հռովմում և թէ գաւառներում ստրկաց հրապարակներում գին որոշողներ էին, կրտակներ կատարելիս և ստրուկներին ազատութիւն տալիս մաքս հաւաքողներ էին և այլն: Բոլոր այս հաստատութեանց մէջ էլ բազմաթիւ ստրուկներ խլում էին ազատ մարդիկներից վերոյիշեալ պաշտօններն. որովհետեւ հարկահաններն մաքսերի հաւաքումն զանազան ձեռնարկներից, գործընկերակ աղահանքից, առուտուրից, երկրագործութիւնից աւելի յօժարութեամբ յանձնում էին ստրուկներին քան ազատ անձանց այն պատճառներով, որոնք մեկնութեան կարօտ չեն:

Բացի սրանից այս պաշտօնների ձեռք բերին աղքատների համար մի դժուարութիւն էլ ունէր, որովհետեւ որևէ պաշտօն ստանալու համար հարկաւոր էր վճարել որոշեալ գումար: Ստրկի համար այն գումարը վճարում էր նորա տէրը: Այսպէս ի շնորհ

ստորուկների ապրուստի այս արդար միջոցներն էլ աղքատիկ պլեբեյների ձեռքից դուրս էին գնում: Կարիքը ստիպում էր նրանց յանձն առնելու այնպիսի պարապմունքներ, որոնք նոցա վերայ անպատուութեան կնիք էին դրօշմում, որոնք թէև օրէնքով չէին համարուում, բայց այն ժամանակուան հասարակութեան աչքում ատելի էին: Ահա ինչ պատճառով չափազանցութեամբ բազմացան հռովմէական կայսերութիւնում՝ հտպիտներ, Իգիսի քրմեր, Աղօնիսի քրմեր, աստղաբաշխներ, սուսերամարտիկներ, խեղկատակներ, կրկէսում ձիարշառող արք և կանայք, պարող արք և կանայք: Այս պարապմունքներում ո՛չ միայն հասակն սուած կանայք՝ մրցում էին սղամարդոց հետ, այլ և մատաղահասները: Ահա այս պատճառով հին աշխարհում շատ տարածուած էր պոռնկութիւնը: Շատ կային մարդիկ, որոնք աւելի լաւ էին համարում ապրել ողորմութեամբ: Հռովմում շատ տարածուած էր և սեղանաբուծութիւնը, աղքատութեան այս տեսակը կամ ձրիակերութիւնը կարելի էր համարել հասարակական սովորութիւն և կարգ: Սովորական է, որ ապականուած հասարակութեանց մէջ շուայութիւնն առաջ է բերում շատ անօգուտ և անբարոյական զբաղմունքներ, երբ ազատ աշխատանքը տակաւ առ տակաւ թուլանում է և ամենքին ատելի է դառնում: Հասարակաց կարծիքը ստրկի և արհեստաւորի մէջ տարբերութիւն չէր անում, թէգուց վերջինն և ազատ մարդ լինէր: Ազատ բայց աղքատ ժողովրդականք աշխատելով միւսնոյն արհեստանոցներում ստորուկների հետ միասին, եղբայրական կապերով կապուում էին վերջինների հետ: Չնայելով, որ ստորուկների հետ հաւասար արհամարհանք ու ստորացումն էին վայելում, այս մարդոց կրծքում բարախում էր ազնիւ սիրտ, կարեկցութեան և սիրոյ զգացմունքները լաւ հող էին քրիստոնէութեան տարածման համար նոցա մէջ, բանուորներն և ստորուկները հասարակապետութեան անկման ժամանակներում սկսում են կազմել յուզարկաւորական (թաղմանական) ընկերութիւնք: Նկեղեցին, որ պետութիւնից ճանաչուած չէր մինչև երրորդ դարը, միանում էր այս խեղճ մարդոց ընկերութեանց հետ և գոյութիւն ունենում օրինական ընկերութեան ձևով:

Այսպէս աշխատասիրութիւնն անհետացաւ և այնպիսի ազատ մարդոց թիւն, որոնք արհեստաւորի աշխատասէր կեանքն հարուստների դրան և ի հաշիւ պետութեան անցնող դատարկապորտ կեանքից գերազանց էին համարում, շատ նուազեցաւ: Պլեբէյների մեծ մասը կատարեալ սինլըոր էին, սորա չէին ամաչում կառավարութիւնից նպաստ ստանալ և իրանց հոռովմայ քաղաքացի համարելով ամօթ էին համարում ստրկաց աշխատութեամբ անպատուել իրանց ձեռքերը: Միւս կողմից աւուրի կեանքն, այս իսկական ակտոր այն ժամանակուան հոռովմեական կեանքի, տարածուեցաւ և Պլեբէյների մէջ: Սորա օրինաւոր դաւակներ չունէին, իսկ եթէ և ամուսնացած էին, աշխատում էին զաւակ չունենալ և սորա համար գործ էին դնում արհեստական վիժումն և կամ ընկեցիկ էին անում իրանց դաւակներին, որովհետեւ օրէնքն ոչ առաջին և ոչ երկրորդ յանցանքը հալածում էր, մինչև Սեպտիմիոս Սեվերոս կայսրը: Այս իրանց ազատութեամբ հպարտ քաղաքացւոց մէջ միայն քրիստոնէութիւնը կարողանում էր յաղթել նախապաշարման և սրբագործել ամուսնութիւնն և ազգէլ յարգանք դէպի ամուսնական կեանքը, մի խօսքով — քրիստոնէութիւնը փոխեց հին աշխարհի այն աղատ, բայց աղքատ մարդու անձնական և հակահասարակական դրութիւնը:

Հացի կանոնաւոր բաշխումն Պլեբէյներին սկսուեցաւ 123 տարի Քրիստոսի ծննդից առաջ. մինչև այդ ժամանակ հաց բաժանում էին ժողովրդեան առանձին դէպքերում միայն: Այն ժամանակից այս բաշխումն օրինական զօրութիւն ստացաւ. բայց սկզբում հացը բաժանուում էր ոչ ձրի, այլ կէս գնով. 58 տարի մեր քրիստոնէական թուականից առաջ հացի բաժանումն դարձաւ ձրի:

Պոմպէոսի ժամանակ ձրի հաց ստացողներին թիւը հասաւ 320,000ի: Աւրելիանոսի ժամանակ ամսօրեայ բաժանումն դարձաւ օրական, իւրաքանչիւր ոք ստանում էր օրը երկու գրվանքայ հաց կամ համուպատասխան սրան ակիւր. բացի սրանից ժողովրդեան երբեմն բաժանում էին հաց և արտաքոյ կարգի. երբեմն կառավարութիւնը մեծացնում էր քանակութիւնն և հացի հետ տալիս էր գինի, իւլ, միս կամ ժողովրդականաց շնորհում էր այս պաշարները կէս գնով: Երկրորդ դարում իւրաքանչիւր Պլեբէյ (սոցա մէջ հաշ-

ուելով ոչ միայն տղամարդոց, այլ և կանանց ու երեխաներին) նստում էր կառավարութեան մօտ 15—16 բուբլի: Սոցա վերայ աւելացնելու է և դրամի բաշխումն: Տիրերիսի կտակով ժողովրդին բաժանուեցաւ 25 միլիոն սենտերտ: Օգոստոսն իւր կենդանութեան ժամանակ ինն անգամ հրամայեց ժողովրդեան գրամ բաժանել և ամեն անգամ իւրաքանչիւր մարդ ստացաւ 200 բուբլի մեր դրամով: Ազրիսանոսի ժամանակ ժողովրդին գրամ բաժանեցին եօթն անգամ. իւրաքանչիւր մարդու ընդհանրապէս ընկաւ 300 բուբլի: Այս բաշխումն լինում էր ամենքին, առանց խտրութեան անձնութեան կամ ինչպէս ասում է Սենեքան, դրամ ստանում էին եւ արվար մարդիկ եւ շնացողք եւ գողերն, եւ ուխտադրուծները: Այս բաշխումները տակաւ առ տակաւ դարձան ոչ թէ նշան կառավարիչների առատաձեռնութեան, այլ գործ անհրաժեշտութեան: Նրանցից չկարողացան հրաժարուիլ մինչև անգամ իմաստուն կայսրներն, որպիսիք էին — ելեմտագետ Ադրիանոսն, իոհեմ Անտոնինոսն և փիլիսոփայ Մարկոս - Աւրելիոսը: Հարուստները, յաղթանակ կատարողները, կայսրներն երբէմն իրանց մօտ ճաշի հրաւիրում էին Հռովմի բոլոր բնակիչներին: Ապպիոսն իւր հօր թաղման ժամանակ կերակրում է մի քանի տասնեակ հազար մարդոց, Նուկուլլոսը իւր յաղթութիւնն Ասիայում տօնելիս ծախսեց ժողովրդականաց համար հարիւր հազար տակառաչափ յունական գինի: Կեսարը մի քանի անգամ հասարակաց ճաշ տուեց: Երբ Կեսար զիկատորը (անսահման կառավարիչ) հրատարակուեցաւ, նա Պլեբէյներին ճաշ տալու համար գնեց ամբողջ ձկնոց միւռինէս (փողոջ) ձուկն և բացի սրանից իւրաքանչիւր հիւրին պարգևեց մի զաւ (19 լիտր) ֆալէրնի և մի տակառիկ Բիոսի գինի: Կեսարն ընկերվարութեան (սոցիալիզմ) ալիքներին համեմատ էր նաւում և իշխանութիւնը կորցնելու երկիւղից ստիպուած էր ականայ բաւարարութիւն տալ ժողովրդի ազահութեան և պարապասիրութեան: Յելիոսն և Դոլաբէլլան կարողացան հաստատութիւն տալ օրէնքին, որ պարտաւորում էր տանտէրերին ներել բնակարանի վարձու պարտքը ժողովրդականներին: Կեսարն ինքն յանձն առաւ վճարելու գոյնպիսի պարտքերն, եթէ նոքա Հռովմում 150 բուբլուց իսկ մնացած Իտա-

լիայում 107 ըուբլուց աւելի չէին մեր դրամով: Կայսրների բոլոր քաղաքականութիւնն այն էր, որ [Թոյ] չտան Պլեբէյներին գործելու յանդուգն յափշտակութիւն և որքան հնար է շահել ընկերվարութեան այն զսպած դազանին, սորա տրամադրութեան նուիրելով [Թէ] իրանց դրամն և [Թէ] պետական գանձարանը: Կայսրներն աշխատում էին համոզել Հռովմի բոլոր հարուստներին էլ նոյն քաղաքականութեան հետևելու: Կեսարները շատ յաճախ և բռնի ստիպում էին հռովմայեցի մեծամեծներին բանալու իրանց քսակները: Այս վերջինների ծախքով Հռովմում կանգնուում էին հազարաւոր հոյակապ շինուածներ — ազգային յիշատակարաններ, տաճարներ, թատրոններ, կամարակապ սրահներ և բաղանիքներ: Սոցա մէջ լինում էին անընդհատ խնճողքներ — իշխող ժողովրդեան համար: Անհնարին է [Թուել] բոլոր հնարագիտութիւնք, որով կայսրներն աշխատում էին քնացնել իրանց անհաւատարիմ հպատակին, իւրեանց ագահ, պարսպ, բայց դեռ էլի սարսափելի ժողովրդեան: Օգոստոսի փեսայ Ագրիպան էդիլի պաշտօն վարելիս 170 բաղանիք (ջերմուկք) շինեց, որոց մէջ պլեբէյներն իրաւունք ունէին ձրի լողանալու: Կալիգուլայի տուած խաղերի ժամանակ իւրաքանչիւր հանդիսական ստացաւ մի մի զամբիւղ ուտելեաց պաշար: Այս կայսրը դուարճութեան համար սիրում էր ժողովրդեան ամբոխի մէջ գրամ շաղ տալ: Ներոնը սովորութիւն արաւ ժողովրդեան մէջ շաղ տալու վիճակաթղթիկներ կամ իմարմիններ (missilia), որոնց վերայ գրած էին՝ բաժանելի զանազան առարկաների անուններ: Մի քանի missilia-ների վերայ գրում էին՝ թուշունների անուններ, մի բաժին միս և հաց, զգեստ, ոսկի, արծաթ, թանգանգին քարեր, պատկերներ, ստրուկներ, ընտանի կենդանիք, ընտանեցրած առիւծներ ու վագրներ, երբէմն մինչև անգամ տներ, նաւեր, արտեր: Իւրաքանչիւրն, որ բռնում էր վիճակաթղթիկը ստանում էր նորա վերայ գրած իրը: Այսպիսի վիճակախաղեր կրկնուեցան Տիտոսի և Դոմիտիանոսի ժամանակ էլ:

—Այսպէս ի շնորհս ստրկութեան և ազատ աշխատութեան բացահայտութեան, պարսպ պլեբէյի կեանքը դարձու շարք տօնախմբութեանց և պարգևների անվերջ ստացումն:

Ահա ինչպէս էր անցնում Հռովմայեցի Պլեբէյի օրը: Առաւօտը վաղ նա դուրս է գալիս իւր բնակարանից — խցից, որ ամսով կամ օրով վարձած ունի Սուբուրի տներից մէկի վերնայարկում, եթէ այն էլ ձրի չէ տուել նորա պաշտպան Հարուստ մէկը: Պլեբէյն աշխատում է այցելել մեծամեծների պալատներն և սոցանից իւրաքանչիւրում տալիս իւր կողովն, որ վերադարձնում են նրան պաշարեղէնով և դրամով — այս sportula է:

Եթէ ժամանակ գտնում է—նա վազում է և պետական ցորէն բաժանողի մօտ էլ և ներկայացնելով իւր տոմար (tessera) ստանում է իւր բաժինը: Շատ կարելի է, որ նա ունի մի Հարուստ, որի պաշտպանեալն է ինքը Համարում, այն ժամանակ Հարկաւոր է նրան գնալ ձրի ճաշը վայելելու սորա մօտ. Հարուստները սիրում են տալ այսպիսի ձրի ճաշեր ցանազան առիթներով, զոր օրինակ գերդաստանի որ և է անդամի մահուան տարեդարձի, պսակի, զաւակների կատարելահասակ դառնալու, որ և է պաշտօն ստանալու, յիշատակարանի կանգնման առիթներով և այլն: Բայց ահա մօտենում է ձրի բաղանիքների բացուելու ժամանակը, նա շտապում է գնալ այնտեղ, իսկ յետոյ կէսօրից մինչև արեգակի մայր մտնելը անցնում է ժամանակը կամարակապ սրահների ստուերում: Երեկոն նա անց է կացնում թատրոնում և կրկէսում, ուր մի Հարստի վարձած մի քանի Հարիւր սուսերամարտիկներ կռուում են նորա գուարձութեան Համար: Պլեբէյը յիշտի Հռովմի թագաւորն է: Գիշերները նա վերադառնում է իւր ուրջը, կարող է իրան բաղդաւոր Համարել և Տիտոսից աւելի իրաւունք ունի ստելու, որ «օրը չէ կորցրել»:

Բնականաբար նահանգները Հետևում էին ամեն բանում մայրաքաղաքի օրինակին: Մինչև անգամ փոքրիկ գաւառական քաղաքներում պաշտօն ստացողը պէտք է ժողովրդեան պարգևներ բաժանէր և կազմէր Հասարակական խաղեր և այլն: Խաղիայի մի փոքրիկ քաղաքում քաղաքային պաշտօնեայն պարտաւորուեցաւ բոլոր բնակիչներին իւր կառավարութեան ժամանակ ամբողջ տարի Հաց մատակարարել: Երկրորդ դարում Հերովդէս Ատտիկոսը, որ Տրովադայի բնակիչներին տասը միլիոն դրամ ընծայեց, ապահովեց իւրա-

քանչիւր Աթենացի քաղաքացու հարիւր դրամ արդիւնքով: Պլինիոսը պատմում է, որ յայտնի Յուլիոս Պիզոնը վատնեց—իւր բոլոր կալուածքները Արմիզենի բնակչաց պարգևներ տալով:

Պարգևները Պլեբէյներին ոչ միայն օրից օր պարտաւորական էին դառնում, այլ և աճում էին: Հացի, եղի և խոզենու ամենօրեայ բաժինների վերայ Աւրիլիանոսն աւելացրեց և գինի: Պրետորեանների գլխաւորը (գօրավար), աշխատելով չափաւորել նորա շուայլութիւնը, ասաց նրան. վերջ ի վերջոյ հարկաւոր կլինի ժողովրդեան բաժանել և սագեր ու վառեկներ: Պարզ է, որ այս ձրիակներն խումբն աւելի և աւելի ստուարանում էր: Այս ամբոխին շատ դուր էր գալիս օդն, որ թունաւորուած էր ձրի ճաշ ուտող ամբողջ տրիբների, կուրիանների և դեկուրիանների շնչառութեամբ, ասում է Տիրտուլլիանոս: Ամեն օր պլեբէյն իւր կողովիկը ձեռքին վազվզելով հարուստների դռները արհամարհող դէմքով նայում էր ստրկի վերայ, որ մէջքը ծռած նստած էր իւր աշխատանքը կատարելու, ճակատը քրտնքով ծածկուած: Ժողովուրդն, որին յանչափս կերակրում էին, անդադար փայփայում և դուրգուրում էին, բոլորովին կորցրեց ինքնասիրութեան զգացմունքը. նա նման էր ալբոս պառկած անասնին. նա ժամանակ չունէր որոշելու թէ ով է իւր տէրը. նորա ձայնը իւրպոտեցաւ, ինչպէս ասում է Տակիտոսը, աղաղակելով ի պատիւ յաղթանակ կատարողների. ագահ դէպի պուարձութիւնք նա բնաւ տարբերութիւն չէր անում ներոնի և Տրայանոսի մէջ. նորա հակամիտութեանց ղեկավարը փորն էր և նա խաղաղ մնաց Կալիգուլայի և Կոմմոտոսի ժամանակ և եթէ էրբէմն ցանկանում էր կայսեր փոփոխութիւն, այդ միայն նորա համար էր, որ, կարծում էր և յոյս տածում նոր կայսեր ժամանակ աւելի առատ պարգևներ ստանալու: Պլեբէյի մէջ չմնաց նախկին հասարակապետութեան ժամանակի առաքինութիւններից ոչ մէկն և միայն փորն էր մնացել հասարակապետական և յեղափոխական:

«Չկայ հռովմայեցի ակզից աւելի գոհն, երբ նա լաւ ճաշել է», ասաց Աւրելիանոս:

Այսպէս առաջին հեթանոսն արքայութեան էլան հին աշխարհում շուրջում ամեն զգուշացնող քաղաքական պարսպապահ, որն ամեն

պոռն էին այլց հաշուով և հարցել էին ինչպիսիքն էին անշահա-
կան արժանաւորութեան զգացմամբ:

Ստրկութիւնը շատ վնասակար ազդեցութիւն ունեցաւ ձեռա-
դործութեան վերայ:

Պետոյից առարկաների արժանանալն ու կատարելագործուելն
անհրաժեշտ հետեւանք են ազատ մրցման: Ժամանակակից ձեռա-
գործական ճարտարութիւնն այդ ճանապարհի վերայ է կանգնած:
Նա, չունենալով անթիւ աշխատող ձեռքեր, պէտք է ձգտի հնարե-
լու մեքենաներ: Մեքենաները, գրում էր 1867 ի Փարիզի համաշ-
խարհական հանդէսը նկարագրող թղթակիցներից մէկը, կարելի է
անուանել մարդու իսկական ստրուկներ, որոյ շնորհիւ առաջացաւ
մարդու ազատութիւնը:

Ի՞նչ էր մեքենաներ հնարելու պատճառը:

— Կարիքը: Հոռովմէական ձեռագործական ճարտարութիւնն, ինչ-
պէս բոլոր հին աշխարհի ճարտարութիւնը, չէր զգում այս կարիքը:

Սահմանափակ մրցումն, արտագրութեան և առուտուրի մենա-
վաճառութիւնն, որոնք մնում էին ստրկատէրերի ձեռքին, ապ-
քանքների փոքր քանակութեան վաճառումն, ազատ ձեռագործու-
թեան անկարողութիւնն — ահա այն հետեւանքներն, որոնք անբա-
ժան կապուած էին Հոռովմէական հասարակութեան տնտեսական
փիճակի հետ, ուր բոլոր աշխատանքը դրած էր ստրուկների վերայ:
Մեքենաների հնարումն ապրիւմն աշխատանքը ընթացեալ փոքրիկ
հետեւանք է: Հին աշխարհում այսպիսի թեթևութիւնն օգտուէտ
չէր ստրկատիրոջ, որոյ համար ստրուկն արդէն արժանագին և
միշտ պատրաստ մեքենայ էր: Նա եւ ստրկի համար չէր շահաւէտ:
Մենք տեսնում ենք, որ նոր աշխարհում մեքենաների հնարողները
մեծ մասամբ ծագեցան ազատ արհեստաւորների դասակարգից: Հենց
հնարողներն էլ առաջինը նոր գիւտից օգուտ քաղելու արտօնու-
թիւնը վայելեցին: Բայց ստրուկն, որպիսի գիւտ էլ անէր, չէր կարող
շահիլ նրանից, այլ ընդհատկապէս այն պէտք է դառնար նորա տիրոջ
սեպհականութիւնը: «Ստրկից չէ կարելի պահանջել այնպիսի աշխա-
տանք, որ յատուկ է ազատ մարդուն: Ինչո՞ւ. որովհետեւ ստրուկը ա-
զատ մարդու խելք ու միտք չունի» ասում է Ուիլեամ Զաննինգ:

Սորա փոխարէն Հին աշխարհում տեսնում ենք զարգացումն այնպիսի արհեստների, որոնք կարեւոր էին միայն շուայլութիւնը պահպանելու համար. բայց և այնպէս արուեստագէտի վերայ նայում էին իբրեւ մի հասարակ արհեստաւորի վերայ, որ ապրում է մեքենայական աշխատանքով: Հասարակութեան մէջ յարգանք վայելելու համար հարկաւոր էր Խիզիաս կամ Պոլիկտէտ ծնուել, ինչպէս նկատում է Լուկիանոսը: «Մենք գարմանում ենք, ասում է Պլուտարքոս, ծիրանի անկուածի վերայ, բայց գործողի վերայ նայում ենք իբրեւ մի արհամարհանաց արժանի արհեստաւորի վերայ»: Քանի որ կեանքի բարձր նպատակներն անհետանում էին հոգովայնցի մեծատանց մէջ, նոցա մէջ երեւում էր մի զարմանալի, կարելի է ասել, հակամիտութիւն դէպի շուայլութեան ընտիր առարկաները. այսպէսով ճարտարարուեստը կորցնում էր իւր յատուկ նշանակութիւնը. նա չէր արտայայտիչ ընդհանուր մարդկային ձգտման դէպի ընտիրն, այլ միայն անձնական ճաշակի բաւարարութիւն տուող պարապ հարստի համար, նորա խաղալիկ, նորա հաճոյից գործ: Այս էլ իւրատեսակ մի անմտութիւն կամ մոլութիւն էր: Կեկերոնի հակառակորդ Հորտենզիոն այնպէս էր սիրում Կորնթոսի պղնձից շինած և սփինքս ներկայացնող մի արձան, որ գրեթէ երբէք չէր կարողանում նրանից բաժանուել: Կեստիոս Հիւպատոսը չէր կարողանում առանց իւր սիրելի արձանի ապրել և մինչև անգամ նրան իւր հետ պատերազմ էր տանում:

Ներոնի ետեւից միշտ տանում էին Ամազոն կնոջ արձանը: Պլինիոսը պատմում է, որ մի Հիւպատոս այնքան սիրում էր մի ականատառ դարդ գաւաթ, որ համբուրելով նորա շրթունքները մաշել էր: Կերոլեսոսի մի թանգազին արտադրութիւն ձեռք բերելու համար հարուստներն և իշխաններն ամեն—տեսակ յանցանք և անարդարութիւն գործ էին դնում: Անտոնինոսն աքսորքի դատապարտեց Վարրէսին, կամենալով տիրանալ նորա գեղեցկաշէն արծաթեայ ամաններին, մանուաւոր Կորնթական պատուական անօթներին: Նոյն Անտոնինոսը աքսորքի դատապարտեց Նոննիոսին կամենալով որ և է կերպով ձեռք բերել նորա ընտիր արեակն ունեցող մատանին, բայց այս վերջինը փոխանակ իւր անձն սղատելու իւր թագազին ակն

ընծայելով, թողեց իւր բոլոր հարստութիւնքն և սիրելի մատանիով փախաւ Հոովմից: Պլինիոսը պատմելով այս անսովոր վարմունքները զարմանում է մէկի իստութեան և միւսի անմիտ յամառութեան վերայ: Հարուստներից ոմանք իրանք զբաղւում էին անօթների և այլ թանգագին զարդերի շինութեամբ:

Պատմում են Դրոգիլլոս Ռօտունդոսի՝ Կլաւտիոս Կայսեր ստրկի մասին, որ գանձապահ նշանակուեցաւ Սպանիաում, թէ ինքը աշխատում էր ձուլել հինգ հարիւր գրուանքայ ծանրութեամբ ոսկեայ տեփուր և սորա համար շինել տուեց առանձին բովք, որ շատ թանգ նստեցաւ: Վիտելլիոս Կայսրն ինքն էր հալում թանգագին մետաղները: Այս շապտաօրէն և հաճոյից ծառայող ֆէզարանոսի զարգացումն պարծառում էր անխռով և անփոփոխ արհեստներէ զարգացման: Մինչդեռ հարստի տունը լիքն էր շուայլութեան, ընտիր արդիւնաբերութիւններով, նորա ստրուկները ստիպուած էին սպառելու իրանց ոյժերն պատրաստելու համար անհրաժեշտ պիտոյից առարկայք, նախնական պարզ գործիներով: Բոլոր մեծատանց պալատներում ստրուկները ցորենը աղւում էին ձեռքի նախնական աղօրինելով: Զարմանալի է բարակ ու գեղեցիկ շէնքը լապտերների և դրան մրճերի, մինչդեռ հին կողպէքներից էլ աւելի կոպիտ բան չէ կարելի գտնել:

Հին Հռովմում մարդ ամեն քայլում զարմանում է լապարդիւն և զուր աշխատանքի ահագին քանակութեան վերայ: Խայց մի թէ արժէր թեթեւացնել ստրկի աշխատանքն, ստրկի, որ անընկճելի և արժանագին մեքենայ էր: Հարուստների տներում հարիւրաւոր ստրուկներ իրանց բոլոր կեանքն անցնում էին շրջելով ալիւրի աղօրիքը, նոքա անասունների պէս ընած էին և մանգալով շարժում էին գործին: Հարիւրաւոր ստրուկներ նստած ասղնեգործում էին անկուածները, ստրուկները մեծ մասամբ աշխատում էին միմեանց հետ շղթայակապուած, նրանց վատ էին կերակրում և նոցա ննջարաններն էին ստորերկրեայ նկուղները: Աշխատանքի քաջանումն ծաղկել է ժնձակի էր հասնում և երբեմն տաան հոգի անում էին այն, որ մէկն էլ կարող էր կատարել: Ահա Կլեմէս Աղէքսանդրացու թողած գեղեցիկ նկարագիրը Հռովմայեցի հարուստ տան երկրորդ դարում,

«Հարուստն», ասում է Կղեմէսը, չէ կամենում ինքն ոչ գործել և ոչ էլ իրան ծառայել և ահա նա դիմում է ստրուկների օգնութեան, նա գնում է բազմաթիւ խոհարարներ, ծառաներ, որոնք կերակուր են մօտ բերում, ծառաներ, որոնք կոտորում են միսը: Բոլոր այս ծառաները դասեր են բաժանած: Ոմանք աշխատում են պատրաստելու այն, ինչ որ կշտացնում է տիրոջ փորը, բերում և առանջարկում են կերակուրը, գեղեցիկ կերպով շարում են քաղցաւէնիքը, մեղրախորիսխը, և իբրեւ ճարտարապետներ շինուածք են կանգնում այն պալատներից, որոնք կազմում են աղանդեր: Այլք որպէս կործառիւծներ պահպանում են ոսկին: Այլք պահպանում են ամաններն, անօթները լմպելիքի համար, պատրաստում են ինչոյքներ:

Այլք մաքրում են գրաստներին: Գնում են երգեցիկների խմբեր, գեղեցիկ մանուկների խմբեր: Աղախիները հոգս են քաշում կանացի վարդերի վերայ: Կան ստրուկներ, որոնք հոգում են հայելիների, կեղծամների և սանդղների վերայ: Ապա գալիս են ներքինիք: Յետոյ գալիս են առաւելապէս գաղղիացի ստրուկներն, որոնք իրանց ուսերի վերայ ման են ածում պատգարակում նստած կանանց»: Կղեմէսի նկարագիրն ամենեւին չափազանցութիւն չէ: Սենեքայի վկայութեամբ, Հարուստ տներում կային առանձին ստրուկներ, որոնց պարտականութիւնն էր գեղեցիկ կերպով կոտորել վայրի թռչուններ և կենդանիք տիրոջ սեղանի համար: Նոքա այս արհեստում պիտի վարժուէին դասաւանդութեամբ առանձին ուսուցչի և երկար ժամանակ պէտք է ուսանէին այս արհեստը: Եռվեհալն ասում է. կատարելութիւնն այս արհեստի մէջ կայանում էր նրանում, որ պէտք է վարժուէր կոտորել համեմատ երաժշտական եղանակի չափերին, կտրատել, որպէս թէ պարելով և անելով նորաձեւութեան և սովորութեանց կանոնների յարմարեցրած շարժումներ: Զանազան ձեւեր էին գործ դրուում, նայելով թէ նա պատակ էր կոտորելու առարկան, թէ վառեկ:

Կոտորելու արհեստին վարժ ստրուկն անհրաժեշտ էր հարստի տան համար, ամեն այլ պարապմունք օտար էր նորա համար և միայն կարող էր փչացնել նորա վարժ ձեռքերն, որոնք թանգ էին

նստել նորա պարոնին: Հարուստն ունէր մի քանի հանգերձապետներ, որոնք նշանակած էին զանազան զարդերը պահպանելու համար, հանդիսաւոր օրերի, առաւօտեան և երեկոյեան ու խնջոյքի զգեստների վերայ հոգալու համար, նոյնպէս այն թափանցիկ բարակ պաստառեայ շորերի, որոնց միջով մերկ մարմինն երևում էր: Տիրոջ և տիրուհու զգեստները պահպանող ստրուկների շարքում կային և առանձին ստրուկներ, որոնց պարտականութիւնն էր բանալ, փոել և շուր տալ տիրոջ աչքի առաջ զանազան պաստառներ, սպասելով թէ որը նրանցից դուր կգայ հարստի ինքնահաճոյ ճաշակին: Ել ի՞նչ ասենք ստրուկների այն բազմութեան մասին, որոնք պահպանում և հսկում էին տէրերի զանազան մատանների վերայ, որոնք յաճախ լիքն էին լինում անթիւ թանգագին իրերով: Սնեհակներում պատերի շուրջ դրած էին բազմոցներ փղոսկրից, կրիայի ոսկրից, ձոյլ արծաթից, ոսկեայ սեղաններ, որոնք երբեմն արժէին ծերակոյտի անդամի ընտրական սակի չափ ($\approx 240,000$ ֆրանկ), և ծածկած էին թանգագին գորգերով $800,000$ սիստերտի արժողութեամբ: Երբեմն խնճոյքների ժամանակ ծերակոյտի անդամի սեղանի վերայ դրած էին լինում արծաթեայ և ոսկեայ զարդեր, որոնք երկու զօրեղ և երիտասարդ ստրուկներ հազիւ կարողանում էին բարձրացնել: Տերտուլիանոս ասում է, որ հարուստները փողոցներում ման էին գալիս ոսկեայ մաշիկներով, զարդարած թանգագին քաւերով, որոնք փայլում էին, երբ սոցա տէրը ոտքը դնում էր ցեխի մէջ:

Ինքն ըստ ինքեան հասկանալի է, որ բազմաթիւ լուռ և անշարժ ստրուկներ կործառիւմների նման պէտք է պահպանէին դանձերի այսպիսի շեղջերը: Կղեմեսը խօսում է այլ և կին ստրուկների մասին, որոնք ծառայում էին տէրերի զարդարանայ սնեհակներում:

Յայտմ հազուադէպ չէ տեսնել հին հռովմայեցի մատրոնայի (ազնուական տիկնոջ) գերեզմանական յիշատակարանի վերայ նորա քանդակած պատկերը, շքապատած ստրուկներով, որոց մէկը բռնած ունի հայելի, միւսը սանդը և այլն: Կայսրների ժամանակի կանանց արձանների վերայ տեսնում ենք զարմանալի յարդարումն մազերի, որ բաղկացած է մի քանի շարք հիւսերից: Մազերի այս տեսակ

յարդարման համար կային առանձին արհեստաւորներ ստրկուհի-
ներից և իւրաքանչիւր ձեւի յարդարման համար առանձին մասնա-
գէտներ: Իւրաքանչիւրը սրանցից հազիւ շատ ամիսների ընթաց-
քում կարողանում էր կարեւոր հմտութիւնը ձեռք բերել:

Մինչև անգամ իրաւաբանները վիճաբանում էին, թէ որքան
ժամանակեայ վարժութիւնից յետ կարելի է ստրկուհուն տալ վար-
սայարդի (Ornatix) կոչումն:

(Շարունակել)

Մ Ի Ա Յ Ե Ա Ն Ի Ա Ժ Ա Ն Մ Ո Ւ Ն Ք Ն Ե Ր Ո Ւ Մ

ՌԻՍՄԱՆ ԱԻԱՆԴԵԼՈՒ ԵՂԱՆԱԿ

Յունիսի 10-ին Հայրապետական կոնգրակով առաջնորդներին ի թիւս
այլոց պատուիրած է, որ դրամական եկամուտի սակաւութեան դէպքե-
քերում՝ ուսումնարանների բաժանմունքները միացնեն մի դասարանի
մէջ:

Այս տեսակ ուսումնարանի ծախքը երեք անգամ աւելի թեթեւ է
նստում, քան կանոնաւոր կերպով կազմած ուսումնարանի դրամական
պահպանութիւնը: Եւ հէնց այս հանգամանքը մեծ հրապոյր կարող է
գառնալ հոգաբարձութեանց համար, որ առանց դժուարանալու իրանց նա-
խահաշիւները կազմեն միացեալ բաժանմունքներով ուսումնարանի բաց-
ման համար: — Հետեւեալ տողերով մենք կուզենայինք զգուշացնել թէ
այդպիսի տնտեսութիւնը մեծ հոգով լոկ միայն դրամի վատնութիւն և առ-
երևոյթ տնտեսութիւն կը լինի, եթէ ինքն ծանոթութեան իւր բոլոր հա-
ճանքներով է նկատել չառնել:

Միացեալ բաժանմունքների յաջող կառավարութիւնը՝ լաւ փորձ կարող
է համարուիլ մի ուսուցչի մանկավարժական հմտութիւնը ստուգելու հա-
մար: Ով որ կարող է մի շարաթ շարունակ այնպէս աւանդել ուսումը
միացեալ բաժանմունքների մէջ, որ բոլոր բաժանմունքների աշակերտները
բան սովորեն, անգործ չը մնան, ծրագիրն էլ հնարաւորութեան չափով
անխախտ պահպանուի, նա փառաւոր ուսուցիչ է: Բայց ո՞րքան է Գոյն Բի-
ւը մէջ մէջ:

Միացեալ բաժանմունքներով ուսում տալը նոր բան չէ: Արեւելեան
Եգիպտոսի մէջ ուսումը ուրիշ կերպ չի աւանդուում: Մեր հին ուսում-

նարանները ամենքն էլ այդպիսի կազմակերպութիւն պիտի ունենային։ Առթանասուն թուականներում Թիֆլիսի բոլոր ծխական ուսումնարանները միացեալ բաժանմունքներ ունէին։ Այդ կարգի ուսումնարանի լաւագոյնը 79 թուականին մենք տեսել ենք Վանի մէջ, որ կարող էր ամաչացնել Թիֆլիսի ծխական ուսումնարաններին։

Մենք չը պէտք է զարմանանք, եթէ ժամանակի և տեղի հանգամանքները ստեղծում են պարզ ուսումնարաններ, բայց նոցա մէջ էլ կան իրանց չափի համեմատ՝ լաւ ու յոռին։ Վանի ուսումնարանը ունէր նախ և առաջ մի եւրոպական սրահ, գրեթէ այնքան ընդարձակ, ինչքան որ մեր շատ եկեղեցիներն են, մի հանգամանք — որ ամենամեծ կարեւորութիւն ունի գործի համար։ Այն տեղ 80-ի չափ զանազան հասակի և զանազան ուսումնական աստիճանի աշակերտների, գիմնազիկմաց նստած, երկու կարգ շարուած էին պատերի երկարութեամբ, այնպէս որ սրահի մէջ տեղը արձակ էր և ուսուցիչը կարող էր ամեն աշակերտին մօտենալ, որ դաս տայ։ Նոցա մէջ կային այրերնարան, սաղմոս, քերականութիւն կարդացող և գիր գրել սովորող խումբեր։ Մինչև ուսուցիչը մի խմբի հետ պարապում էր, միւսները իրանց լուռ պարապունք ունէին, և սրահի մէկ ծայրից ծայնը գրեթէ չէր հասնում մինչև միւսը։ Ուսուցիչը ամենայն օր ժամանակ էր գտնում որոշ քանակութեամբ բոլոր խմբերի հետ զբաղուելու։ Մի ուրիշ հանգամանք — որ նոյնպէս մեծ կարեւորութիւն ունի։ Ի հարկէ ոչ ծրագիր կար, ոչ օրական պարապմունքների ժամեր, ոչ ուսումնական ամիսները համար սահմանած տարիների տեղոթութիւն։ Այլ հանգստանում էին, երբ որ ծանձրանում էին, ուսումը աւարտած էին համարում, քանի տարուայ ընդունակութիւն որ ցոյց էր տալիս այս կամ այն աշակերտը։ Այն տեղ չը կար գրասեղան, դասարանի գրատախտակ — մեր ձեռով։ Մի խօսքով, ասիական էր ուսումնարանը, բայց ըստ իւր տեսակի — լաւագոյն էր։

Այժմ գանք Թիֆլիսին։ Սորա ծխական ուսումնարանները անշուշտ երոպական երևոյթ ունէին. այդ տեղ կը տեսնէինք գրատախտակ, գրասեղան. նոքա ունէին ծրագիր, գեթ թղթով. օրական դասերը ժամերի էին բաժանած և այլն։ Սոցա իսկական ծրագիրը Ներսիսեան դպրոցն էր։ Ծխական ուսումնարանները այն դպրոցին մօտ լինելով՝ բնականաբար միշտ ձգտում էին աշակերտներ պատրաստել նորա համար։ Դպրոցի այսպիսի ազդեցութիւնը ծխական ուսումնարանների վերայ՝ մի կողմից աննպաստ էր։ Ծխական ուսումնարանի ուսուցիչը ստիպվում էր իւր բազմութիւն աշակերտներից միայն այնպիսիների հետ լուրջ պարապել, որոնք դպրոցի աշակերտ դառնալով՝ այսինքն՝ այն տեղ քննութիւն տալու էին պատրաստվում։ Իսկ միւսներին նա թողնում էր աւելի քան իրանց բախտին։

Թիֆլիսի ուսուցիչը միացեալ բաժանմունքների խնդիրը շատ պարզ կերպով էր լուծել. ինքը ունենալով մի փոքր սենեակ լազմաթիւ աշակերտներով ձխտած, ահագին գրասեղաններն էլ մէջը այնպէս իրար կպած և գասաւորած, որ ինքը արձակ տեղ չէր ստանում մօտենալու և տեսնելու թէ ինչ է կատարում աշակերտը, — նա ամբողջ տարի բան ու գործ էր շինում՝ առանց նստածներին պատրաստել ներս. դպրոցի համար, իսկ միւսներին առանց խղճալու մատնում էր անգործութեան, ներս. դպրոցը միշտ գանգատուել է, թէ իւր աշակերտները հասակով մէջ, աշխատասիրութեամբ թոյլ, անգործ և անուշ են. արդեօք դիւանոր պատճառը այն չէ, որ նոքա ծխական ուսումնարաններում 3 տարուայ փոխարէն՝ 6 տարի են նստել, այն ևս ժամանակի մեծ մասը միանգամայն անգործ կամ զբաղատակ անցուցանելով. — Խօսք չը կայ, թէ Հայրապետական կոնգակի իմաստը այն չէ, որ այսպիսի ուսումնարաններ վերստին կենդանութիւն առնեն: Բայց անշուշտ աւելի արդիւնք էլ չենք ունենայ, եթէ հոգաւարձութենքը խնդիրն նայեն միայն նիւթական տնտեսութեան կողմից:

Միացեալ բաժանմունքների հին դրութիւնը նկարագրելով, ոչ այնքան ուսուցչի անխորձութեան վերայ պէտք է կենանք, որքան ի նկատի պէտք է առնենք գործի արդարեւ մեծամեծ դժուարութիւնները, Արդէն հասարակ հաշիւը ցոյց է տալիս, թէ զոր օր, միգասեան ուսումնարանը՝ եթէ կազմուած լինի ոչ միացած բաժանմունքներով՝ շարաթական 73 դաս պիտի ունենայ, իսկ բաժանմունքները միացած ժամանակ՝ ընդ ամէնը 26, այսինքն գրեթէ 3 անգամ պակաս, մինչդեռ ծրագիրը երկու կարգի համար էլ միևնոյն է. Արդ ի՞նչ հնար կայ մի և նոյն գործը 3 անգամ պակաս ժամանակում կատարել, սա անտարակոյս պէտք է մոգական խնդիր համարուի: Մենք պնդում ենք, թէ ոչ մի մանկավարժական արուեստով և հնարագիտութիւններով չենք ինչ ինչ բանն այն տեղ հասցնել, որ միացեալները այնքան հիմնաւոր գործ արտադրեն, որքան որ կարող են կատարել ոչ միացած բաժանմունքները: Ուրեմն միշտ մի վնաս կայ բաժանմունքները միացնելուց, հետեւապէս պէտք է այդ բանից զգուշանալ:

Բայց կարելի է գործը այնպէս առաջ տանել, որ վնասը քիչով տուժուի: Թիֆլիսի ծխական ուսումնարանները խնդիրն այնպէս էին լուծել, որ զոր օր, 3 տարուայ աշխատութիւնը՝ 6 տարի էին ձգձգում, այն ևս միշտ աւելի պարապելով բարձր բաժանմունքի հետ. էլի փառք ու պատիւ իրանց՝ որովհետեւ թուաբանական հաշուով նոքա կարող էին մինչև անգամ 9 տարի գործ դնել: Բայց մենք տեսանք, որ նոցա աշակերտներն էլ ոչ միայն իրանց մատաղ հասակը զուր կերպով էին կորցնում, այլ ի վերջոյ դուրս էին գալիս անուշիմ, ծոյլ ու դանդաղ, որ վնասնե-

րի ամենամեծն է. այս նշանակում է ամբողջ ապագայ գործունեութեան եռանդի արմատը՝ հենց այս գլխից փտեցնել:

Մեծ անարդարութիւն է, երբ որ ուսումնարանի բաժանմանց մէկը միւսներից աւելի է գերադասւում և ժամանակի մեծագոյն մասը նրան է նուիրւում: Ժամանակի արդար բաշխումը այն կը լինի, եթէ ուսուցիչո ամենայն օր և ամենայն ժամ փոփոխակի զբաղուի՝ Բոլոր բաժանմունքների հետ, և մինչդեռ մէկին ինքը անձամբ դաս տայ, այդ ժամանակ միւսները ունենան լատինացիներին: Այս եղանակով թէպէտ 26 դասը 73 չի դառնայ, բայց գոնէ բոլոր աշակերտները մի մի բան կը սովորեն և իւրեանց աշխոյժը չեն կորցնի: Միայն այս բանի համար հարկաւոր է, որ ուսուցիչը փոքր ինչ հմուտ լինի, և ուսումնական պարագաներն ու պիտոյքները յարմար և բաւական լինին: — Երբէք չենք մոռանայ այն տպաւորութիւնը, որ Չուիցերիայի մի ուսումնարան մեր վերայ գործեց, ուր միացած էին երկու բաժանմունքներ: Մտանք մի ահագին սրահ՝ ցանցառ սիւներով երկուսի բաժանած, մաքուր, լոյսը առատ, շարժուելու տեղը շատ, գեղեցիկ կահաւորած, բաժանմանց գրասեղանները մեծ միջանցքով իրարից հեռացրած, իւրաքանչիւր բաժանմունքի համար մի մի մեծ գրատախտակ: Ուսուցիչը աշակերտներին հանդիստ և արագ բաժանել տուեց դասի համար հարկաւոր գրքերը, գրատախտակները, քարեգրիչները և այլն: Մօտեցաւ փոքր բաժանման մեծ տախտակին, գրեց մի քանի թուաբանական խնդիրներ, աշակերտները լուրջ և անաղմուկ հետևում էին նորա գրածին. այնուհետև փոքրերին պատուիրելով, որ խնդիրները իրանք լուծեն, ինքը անցաւ մեծերի կողմը, որ նոցա դաս տայ: Մինչև որ մեծերը դաս էին առնում, փոքրերը ամենամեծ եռանդով իրանց գործի էին, գրում, գծում էին, գրածը ուղղում, ջնջում, նորից սրբագրում էին, և քարեգրիչը իրանց առաջն էին դնելով՝ համբերութեամբ սպասում էին, որ ուսուցիչը գայ և ստուգէ իրանց կատարածը: Մի քառորդ ժամի պարապմունքը ապացոյց էր, թէ որքան աշխատութիւն էր սերմանած մինչև այդ ժամանակ ուսման և կարգապահութեան համար, որ այսպէս առատ հունձ տուեց:

Մեր ուսուցիչներն էլ գիտեն լուռ զբաղմանց արժէքը, բայց նոցա չի յաջողւում այդ զէնքի նպատակաւ գործածութիւնը: Նոցա աշակերտները շուտ են նկատում, որ իրանց զբաղեցնում են միայն լատինացիները: Այս կասկածը մի թոյն է, որ պղտորում է նոցա միտքը, նոքա չեն զսպւում և հակառակի պէս . . . իրօք չարութիւններ են հնարում:

Լուռ զբաղմանց գլխաւոր նպատակը չարութեան առաջն առնելը չէ, այլ նոքա լրումն պէտք է տան մի սկսած, բայց կիսատ մնացած գործին. նա էլ ուրեմն մի լուրջ գործ է, ուսման ամենայն արդիւնք՝ երկու աստի-

Ճանով է ձեռք բերում աշակերտը, ուր նա փոփոխակի կատարում է նախ կրաւորական՝ ապա ներգործական դեր: Երբ որ ուսուցիչը դաս է աւանդում, մտքերը բացատրում է, նոր գաղափար է տալիս, այն ժամանակ աշակերտի ուշադրութիւնը լարուելով կրաւորական վիճակ է տալիս նորան, — նա ուրեմն միայն լսում է. բայց երբ որ այդ լսածը, բացատրածը եփվում է աշակերտի գլխի մէջ, շարժում է նորա ջղային գործողութիւնը, այն ժամանակ աշակերտը թողնում է իւր կրաւորական դիրքը և ստանում է ներգործական վիճակ. սկսում է խոկալ, մտածել աւանդածի մասին, նորը իւր հին մտքերի հետ հաշտեցնել, միացնել, և այս բոլոր պաշարը գործադրել. Արդ որպէս զի լուռ զբաղմունքը յարմարապէս ըստ էության պէտք է այս հանգամանքը միշտ ի նկատի ունենալ, ապա թէ ոչ զուր կանցնի ուսուցչի աշխատութիւնը:

Բայց արդեօք ընթերցողը նկատե՞ց, որ մենք մասամբ մերձեցանք մոգական խնդրի լուծման. 26 դասը թէպէտ 73 էի դառնում, բայց և այնպէս 26-ից աւելի զօրութիւն է ստանում: Իւրաքանչիւր բաժանմունք կարող է ամենայն ժամ ստանալ և կրաւորական և ներգործական պարապմունք. եթէ բաժանմունքների թիւը երկու է, նոքա ուրեմն մի ուսուցչի ձեռքի տակ մի ժամում կզբաղուին ոչ թէ կէս կէս ժամ, ինչպէս որ առ երևոյթ է, այլ արդեամբ մի մի ժամ, որով ուսման մի ժամը զարմանալի կերպով դառնում է երկու. իսկ եթէ բաժանմունքների թիւը երեք է, մի ժամը երեքի կշիռ կստանայ: Այս հաշիւը այն ժամանակ ճշմարիտ կը լինի, եթէ ընթերցանները հարգութեամբ ընդունան, այնպէս որ լուռ աշխատութեան ժամանակ՝ աշակերտը կարողանայ իւր հոգեկան բոլոր զօրութիւններով գործ տեսնել:

Գնանք առաջ և տեսնենք, թէ բացի ժամերը փոփոխակի արդարութեամբ կարգաւորելուց, էլ ուրիշ ի՞նչ հնար կայ ժամանակը աւելի օգտով տնտեսելու:

Եթէ երկու միացեալ բաժանմունքներում մի ժամը այնպէս կիսուի, որ իւրաքանչիւրի հետ ուսուցիչը կարողանայ փոփոխակի կէս կէս ժամ զբաղուիլ, կամ երբ որ ժամի մի երրորդ մասը նուիրուի մի բաժանմունքին, եթէ երեք են միացած բաժանմունքները, — այս դէպքերում, իսկապէս ասելով, բաժանմունքները չեն մոռնում, այլ իւրաքանչիւրը դարձեալ առանձնակի է զբաղվում իւր յատուկ գործով, միայն թէ երբ մէկի հետ ուսուցիչն է պարապում, միւսները անձամբ են գործում: Բաժանմունքները իրոք կը միանան այն դէպքերում, երբ որ քուրք երեք բաժանմունքները կամ նոյնից միայն երկուսը միմեկի զբաղմունքին մի և նոյն գործով և միաժամանակ: Արդեօք հնարաւոր է այսպիսի միաժամանակ զբաղումը. եթէ հնարաւոր չի, նի, հասկանալի է, թէ որքան ժամանակի տնտեսութիւն կուեննանք:

այն ժամանակ շատ քիչ պակաս բան կը մնայ, որ 26 դասը՝ 73ի արժեք ստանայ:

Կայ այդպիսի արուեստ, և հին է: Այդ արուեստը քաջ հմտութեամբ գործ էին դնում գերմանական ուսուցիչները, երբ որ նոցա մէջ 4, 5 և 6 միացեալ բաժանմունքներով ուսումնարաններ շատ էին տարածուած: Այժմ այդպիսի ուսումնարանների թիւը խիստ պակասել է, և միայն ամենաղքատ, երկաթուղու ճանապարհներից դուրս, խուլ տեղերում ցիր ու ցան պատահում են: — Մեզ ասել էին, թէ որքան որ Պրուսիայի հիւսիսային նահանգների ուսուցիչները ուրիշ կողմերից կուպիտ և վայրենի են հռչակուած, այնքան զարմանալի արուեստով ուսուցանել կիտեն: Մի անգամ Համբուրգ գնալիս, ուր որ պիտի կայանար գերմանական ուսուցիչների ընդհանուր ժողովը, և աւելորդ ազատ օր ունենալով, ճանապարհից ծռեցինք դէպի այդպիսի խուլ ընկած գիւղը: Որքան մեծ էր մեր ուրախութիւնը, երբ որ տեղի ուսումնարանի դասուցուցակից տեսանք, որ միացեալ բաժանմունքների ենք հանդիպել: Բայց որքան մեծ էր և մեր հիասթափութիւնը, երբ որ տեղական ուսուցիչները իրանց ընկառորի հետ ի միասին, մի քանի քաղաքավարական ձևերից յետոյ, յանկարծ միաբերան մերժեցին մեր ներկայութիւնը իրանց դասերին: պահանջելով որ մի քանի օր սպասենք, մինչև որ կարողանանք կանխաւ հարկ տալ հրամանը ստանալ: (Ի դէպ է մի համեմատութիւն, թէ լուսաւորեալ Պամերնի առաջ կարծում ենք, որ Լ. Սարգսեանի «Այցի» մէջ նկարագրած Տաճկաստանը կարող է միտնել) . . . Մի խօսքով, մեզ չը յաջողեցաւ գերմանական այդ արուեստը գործով տեսնել: Բայց ամենայն հաւատացող Բրիտտոսին չի տեսել: Այսպէս էլ այն արուեստի տեսութիւնից՝ դժուար չէ մակարեւել նորա գործնականութիւնը:

Իսկ տեսութիւնը պարզ է: Նախ և առաջ տարրական ուսման մէջ անշուշտ կան այնպիսի նիւթեր, որոնց աւանդութիւնը բաժանմունքներից բոլորին ի միասին անմտութիւն պիտի համարուի: Զոր օր, երբ որ փոքրերին առաջին անգամ սովորեցնում ենք այլ-բէւ, այդ ժամանակ բարձր բաժանմունքի աշակերտը ոչինչ սովորելու բան չունի: ուրեմն այդ դէպքում բոլորի զբաղմունքները պէտք է բաժանուին և բնաւ չը միանան: Այսպէս էլ երբ որ միջին բաժանմունքը բաժանուի իր անդիւր անում, աւելի լաւ է փոքրերին ուրիշ զբաղմունք տալ, որովհետև նոցա համար դեռ ևս վաղ է այդ քանութուերի անգիր անելը: Այս օրինակներից մենք պէտք է այն հասկանանք, թէ շատ կը պատահին դէպքեր, ուր որ բաժանմունքները զատ զատ զբաղուելով՝ աւելի կը շահուին: Հիմա դանք միացնելուն:

Զարմանալի է, թէ ինչպէս պէտք է միանան զանազան հասակի և զա-

նազան ուսման աստիճանի աշակերտները՝ Այդ նշանակում է — կամ մեծերի գործը ճապաղեցնել, կամ փոքրերի գործը դժուարացնել: Բայց այդ վճիռը այն ժամանակ ճշմարիտ կը լինի, եթէ տարրական դասաւանդութեան պարտաւորութիւն համարուի կարգաբանեալ ուսման մատակարարումը, ուր իւրաքանչիւր քայլ միշտ նոր նիւթ է առաջ բերում, քան նախկինը, և աստիճանների շարունակ յաջորդութիւն է հաստատվում: Սակայն տարրական ուսման մէջ նիւթը այնքան նշանակութիւն չունի, — կուզէք լուրի մասին խօսեցէք, կուզէք հիւսիսի մասին, փոյթ չէ. բայց թէ ի՞նչ և որքան պէտք է խօսէք ձեր ընտրած նիւթի մասին, — այն է ամենակարեւորը: Տարրական ուսումը աւելի գործ ունի յիշողութեան հետ, քան դատողութեան հետ: Նա աւելի փորձական է, քան լատենտական, աւելի մեքենական վարժութիւններ է տալիս, քան բարձր մտաւորական սնունդ: Մի խօսքով, նա աւելի յիւսիս է, քան նիւթական: — Իսկ ձեական կողմից իւրաքանչիւր աշակերտ՝ աւելի կամ պակաս զարգացած է լինում: Ըստ այնմ ևս ամենայն նիւթ իւրաքանչիւր աշակերտի հոգու մէջ՝ նորա զարգացման համար է ցոլանում և անդրադառնում: Այս խօսքերը այն են նշանակում, թէ շատ անգամ կարելի է զանազան բաժանմունքները ի միասին զբաղեցնել, որոնցից էւրոպականները այնքան իւրաքանչիւր մէկի, որքան որ հարկաւոր է իւրաքանչիւրին: Այս տեղ յիշենք կանոնաւոր տարրական ուսման մի նշանակւոր յատկութիւն. եթէ բարձր բաժանման աշակերտին է հրահանգում, նա վտանգաւոր ուստիւններ չանելու համար՝ ոչ թէ ուղղակի բռնի տեսակէտից դադարաւ է տալիս մի նիւթի մասին, այլ ստորին տեսակէտից հեռանալով՝ բարձրանալով՝ մինչև որ հասնի աշակերտի բարձրագոյն ուժի կարողութեան, այսինքն հարկէ բաժանմունքների տեսակէտներից հետզհետեւ բարձրանալով:

Եթէ այդ բոլորը ուղիղ է, այն ժամանակ ամենայն իրաւամբ կարող ենք երեք բաժանմունք երբեմն ի միասին նստեցնել, որ հարկէ — հարկէն մէկ և միւս մէկը. ժամի առաջին մասը կը նուիրենք բոլորին, որ նորա ամենքը հարկէ տեսակէտից ըմբռնեն ինդիւրը. ապա մենք ստորին բաժանման մի լուռ զբաղմունք կուտանք, իսկ ժամի բ. մասում նոյն ինդիւր ուսումնասիրութիւնը կը շարունակենք միայն միջին և բարձր բաժանմունքների հետ, որ սորա հարկէն միւս մէկը քանակէտից քննեն ինդիւրը. վերջապէս միջին բաժանման ևս լուռ զբաղմունք կուտանք, որ այնուհետեւ ժամի Գ. մասում միայն վերին բաժանման հետ այնքան բարկանալով, որքան որ նորա ընդունակութիւնը կը ներէ: Ահա և այդպիսի պարապման պատկերը:

Գործը միւս կողմէն կը շարունակուի: Երբ որ միւս կողմէն կը շարունակուի, որ միւս կողմէն կը շարունակուի, որ միւս կողմէն կը շարունակուի:

բաժանմունք	Ա.	Բ.	Գ.
մի Ի ա ս Ի ն	ա. մաս դասի		
մի Ի ա ս Ի ն	բ.		
մէնակ	գ.		

Բայց այս պատկերը չի նշանակում, իրր թէ դասերը միշտ միակերպ
պարզես պետք է սկսուին և այդպէս վերջանան: Երբեմն հարկաւոր կը
լինի ժամի բ. մասը նուիրիլ միայն Ա. բաժանմունքին, որպէս զի դա մի
քանի կարեւոր մանր վարժութիւններով առաջ գնայ:

մի Ի ա ս Ի ն	մէնակ
--------------	-------

կամ միայն Բ. բաժանմունքին.

մի Ի ա ս Ի ն	մէնակ
--------------	-------

կամ սկսել նաև մէնակ որ և իցէ մի բաժանմունքով և վերջացնել բոլո-
րով ի միասին.

մէնակ	մի Ի ա ս Ի ն
-------	--------------

մէնակ	մի Ի ա ս Ի ն
-------	--------------

մէնակ	մի Ի ա ս Ի ն
-------	--------------

վերջապէս հարկաւոր կը լինի միացնել ոչ թէ երեք բաժանմունքները,
այլ որ և է երկուսը (Ա—Բ, Բ—Գ, Բ—Գ). Ինքնին հասկանալի է,
թէ երբեմն օրը այնպէս կանցնի, որ բաժանմունքները բնաւ չեն միանայ:

երբեմն էլ այնպէս, որ օրական բոլոր դասերը միշտ միացած բաժանմունքներում կաւանդուին:

Նիւթի և առարկայի յարմարութեան համեմատ այսպիսի փոփոխութիւններ անելով, մի և նոյն ժամանակ չը պէտք է կորցնել ընդհանուր գիտելիքը: Պէտք է ամենայն շարժութիւնով իսկ եթէ այս անհնարին լինի, ամենայն ամիս՝ տեսնել հաշիւը, թէ արդեօք ո՞ր բաժանմունքը ո՞րքան է առաջ գնացել ծրարդի պահանջների համեմատ. իսկ եթէ պակասներ և անհամեմատութիւններ երևան, անշուշտ պէտք է հետեւեալ ամսում բոլորը լրացնել և կարգի բերել: Աւելի լաւ է շարժումը մի քանի դաս որոշած ունենալ՝ նկատած անհարթութիւնները համապատասխան բաժանմունքի մէջ վերացնելու համար:

Արդեօք բաժանմունքները ո՞ր դասի ժամանակ միանան և ո՞ր դասին զատ զատ դրադուին, այս կանխաձեռն է նիւթի յարմարութիւնից, որ ծնանում է պէնպէս վարժութեանց հնչողութեան և դժուարութեան խնդիրներ: Աւագիւղիցը նախ և առաջ նիւթի յարմարութիւնը պէտք է կշռադատէ, որ ըստ այնմ միացնելին միացնելու և զատելին զատելու որոշէ: Թէ ո՞րոնք են նիւթի զանազանակերպ խնդիրները իրանց դժուարութեանց կամ բարդութեանց աստիճաններով, այդ մենք «Արարատի» մէջ ցոյց ենք տուել շատ առարկաների վերաբերութեամբ:

Բայց աւելորդ չէ որ այս տեղ մի թեթեւ ուրուագծով նշանակենք իւրաքանչիւր առարկայի միանալու յարմարութիւնը:

Կշիւ: Տօների բացատրութիւնը ամենայն տարի կրկնվում է՝ ուրեմն բարձր բաժանման հետ ամենայն յարմարութեամբ կարող են միւս բաժանմունքները միանալ, երբեմն նոր դասը լսելու (իւրաքանչիւրը իւր աստիճանով) և երբեմն հինը կրկնելու համար: Անգիր անելը (շարականներ՝ աղծութներ) թէպէտ զատ վարժութիւն է պահանջում, բայց ըստ յարմարութեան կարելի է առաջ տանել նաև լսողութեան տպաւորութեամբ, օգուտ քաղելով բարձր բաժանման աշակերտների աւելի ընտիր արտասանութիւնից:

Լեզուի (հայոց՝ ուսաց): Այս տեղ էլ յիշողութիւնն ու լսողութիւնը մեծ դեր է կատարում: Բանաւոր և ընթերցանութեան վարժութիւնները մեծ մասով կարելի է աւանդել միացեալ բաժանմունքներին: Գրաւոր վարժութիւնները և մանաւանդ «կրթական» գրագիտութիւնը (մեքենական) զատ գործ պէտք է համարուի, բայց այս արդեւք չէ, որ երբեմն գրաւորը առժամանակ բոլորին միացնէ, ի հարկէ նիւթի յարմարութեան նայելով*): Իրողական հասկացողութիւնը լեզուի մանաւանդ բանաւոր

*) Տես «Արարատի» մէջ տպած «Հայի բնական լեզուի դաստիարակութիւն ծրարան ու-

վարժութեանց՝ մի մասն են կազմում և հիմնուած են Գրքի մէջ տեղեկութիւնների վերայ. ուրեմն միշտ կարելի է դասը միասին սկսել**):

Թռչուններն: Սա ի հարկէ քատ վարժելու առարկայ է. Բայց եթէ ի հաշիւ առնենք, թէ ամբողջ թուաբանութիւնը տասնորդական դրութեան վերայ է հիմնուած, այն ժամանակ միացնելու առիթներ շատ կունենանք, մանաւանդ դասերի սկզբներում. երկրորդ բաժանման խնդիրը՝ թէ $30 + 20 = 50$, ոչինչով տարբեր չէ առաջին բաժանման խնդրից՝ թէ $3 + 2 = 5$, եթէ ասել տանք, թէ 3 տաս $+ 2$ տաս $= 5$ տաս:

Գրքի մէջ Ամենայն դաս պէտք է սկսուի այն հիմնական գծերը, գրել տալով, որոնցից որ կազմվում են դասի գլխաւոր նիւթ կազմող տառերն ու ամբողջ խմբերը (բառեր, նախադասութիւններ). հիմնական գծերի միասին վարժեցնելը — միշտ օգտաւէտ է. Մինչև անգամ աւելորդ չէ, որ իւրաքանչիւր աւագ աշակերտի մօտ նստած լինի մի կրտսէր աշակերտ (եթէ գրասեղանները արդէն չեն), և վերջինը իւր աչքով տեսնի ընկերի ձեւացումները. այս տեղ տեսողութիւնը այն նշանակութիւն ունի, ինչ որ վերը ունէր լսողութիւնը. նկատելու համար նոյնը պէտք է ասուի:

Երգչուհիներն: Մեծ մասով միասին.

Այս բոլոր ասածներից արդեօք պարզունեցաւ միացումների հնարաւորութիւնը, բայց և մեծամեծ գծաւարութիւնները. Աստի զգուշացնում ենք այն ուսուցչին, որ յանձն է առնում միացեալ բաժանմունքների մէջ դաս տալը. թող նա քայլ առ քայլ և հետզհետէ փորձէ դասերի միացումները, մինչև որ գործի նորութեան ընտելանայ. իսկ սկզբում աւելի զատ զատ զբաղեցնէ բաժանմունքները, ի հաջկէ ոմանց լուռ զբաղմունք տալով:

Մի կարգադրութիւն էլ կարելի է անել, որով գործը բաւական կը դիւրանայ, բայց որը կոպարների մէջ նախատեսուած չէ. եթէ ուսուցիչը յանձն առնէ օրական մի ժամ սահմանածից աւելի պարապել այն ժամանակ բաժանմունքների դասերը աւելի յարմար կերպով կը բաշխուին. Բայց աւելորդ պարապմունք միայն առաջ է ձեռք ելնէ. ուսուցչի մէջ ծանրանայ. եւ այս հնաբար որ կը լինի, եթէ առաւօտները բաժանմունքներից ամենքը մի և նոյն ժամին չսկսեն իրենց դասերը:

սովորաւորութիւններում, յօդուածի զոր օր, այն մասը, որ խօսում է գրուած վարժութեանց անորոշանքների մասին (գրի առնուլը կամ արձանագոյնը). Այսուհետեւ հարաւորական վարժութիւններ, յօդուածի շարունակութեան մէջ միտցեալ բաժանմունքների պարապմունքը եւս ի նկատի կունենանք:

*) Տ. «Իրազննական դասեր»:

սերը, Այլ թող գայ նախ մի բաժանմունք և մի ամբողջ ժամ միայն գա՝ առանձնակի զբաղուի. այնուհետև զան և միւսները, որով բաժանմունքները կը միանան. առաջին եկողները՝ իրանց սահմանած դասերը առնելուց, յետոյ՝ թող միւսներից մի ժամ առաջ ևս վերջացնեն իրանց օրական պարապմունքը, որով վերջին եկողները դեռ ևս մի ամբողջ ժամ կունենան պարապելու, բայց առանձնակի. — Այս ձևը, ինչպէս ասացինք, կուպրններից դուրս լինելով, և մանաւանդ ուսուցչի աւելորդ դասի համար վարձատրութեան նոր խնդիր առաջացնելով, գործադրութիւն ստանալ չի կարող, մինչև որ առանձին հրաման չը խնդրուի բարձր հոգևոր վարչութիւնից:

Վերջացնենք մի նկատողութեամբ, որ աւելի հոգաբարձութեանց կը վերաբերի. Միացեալ բաժանմունքների համար երեք ձև կայ սահմանած, իւրաքանչիւրից երկու կուպր. նոցա մէջ ամենից դժուար գործադրելին է ա. ձևը, ոչ այնքան դժուար է՝ բ. ձևը, իսկ ամէնից հեշտն է՝ գ. ձևը: Արդ եթէ հոգաբարձութիւնը չի գտնում հոգաբարձութեանց, իրանց ցանկանում է բաժանմունքները միացած ունենալ՝ թող ընտրէ գ. ձևը, որպէս աւելի վստահանալին:

Ս. ՄԱՆԴԻՆԵԱՆ.

ԱՂԳԱՅԻՆ

ՏԵՂԵԿԱԳԻՐ

ՀՈԳԵՒՈՐ ԶԵՄԱՐԱՆԻ ՄԱՅՐ ԱԹՈՒՈՅ Ս. ԵԶՄԻԱՅԻ

1889—90 թ.

Անցեալ սեպտեմբեր ամսոյ 29ին հանդիսաւոր կերպով տնուեցաւ Մայր Աթոռոյս ճեմարանի վեշտասաներորդ տարեգարձը: Ս. Պատարադից, յետի ներկայութեան միաբանութեան Մայր Աթոռոյս, բոլոր ուսուցչաց և աշակերտաց ճեմարանիս և խուռն բաղմութեան ուխտաւոր ժողովրդոց կատարուեցաւ հոգեհանգիստ ճեմարանի՝ հիմնադիր հանգուցեալ Տ. Կէորդ Վաթնդիկոսի դերեզմանի վերայ: Այդ օրը եղանակը շատ լաւ էր, ուսուիրո՞թի. ուստի և ճեմարանում հանդէսը կատարուեցաւ բաց երկնքի

տակ՝ հիւսիսային դրան առաջ, ուր շարուած էին աթոռներ և նստարաններ ու դրած էր ամբիոն։ Ժամը 10ին դրեթէ բոլոր միարանք Մայր Աթոռոյս և խոռոն բազմութիւն ժողովրդեան տեղաւորուած էին թէ աթոռների և թէ նստարանների վերայ՝ մեծ մասն էլ ժողովրդոց յոտնկայս ներկայ էր։ Հանգեսը սկսուեցաւ շարականով։ Ապա բեմը բարձրացաւ ձեմարանի տեսուչ Արթ. Հայր Նահապետ արեղայն և կարդաց՝ հետեւեալ տարեկան հաշիւը։

ՍՐԲԱԳՈՒՄԱՐ ՀԱՐԲ

ԵՒ ՄԵԾԱՐԳՈՅ ՀԱՆԴԻՍԱԿԱՆՔ.

Մի բարեյաջող և ուրախալի զուգադիպութիւն է, որ Հայոց եկեղեցական և ազգային ամենափառաւոր հանդէսներից մինը՝ Ս. Մեռոնի օրհնութիւնը և Մայր Աթոռոյս Հոգեւոր ձեմարանի վեշտասաներորդ տարեդարձը հանդիպեցան միմեանց այսպիսի ուշխարհաժողով բարեպաշտ ուխտաւորների ներկայութեանը, որոնք անշուշտ կծաւալեն Ս. Մեռոնի շնորհաբաշխութեան արդասիւքը համայն Հայոց մէջ, ամրապնդելով ազգի կապը Մայր Աթոռոյս հետ և ճշգրիտ տեղեկութիւններ տանելով ազգայնոց Աթոռոյս և մանաւանդ Հոգեւոր ձեմարանիս իսկական դրութեան մասին։

Այո՛, արդէն 16 տարի է անցել այն օրից, երբ Երջանկայիշատակ Տ. Գէորգ Գ. Հայրապետը կատարեց այս Հոգեւոր Բարձրագոյն Հաստատութեան բացման հանդէսը։ Դեռ թարմ կլինի շատերի յիշողութեան մէջ այն ընդհանուր ոգեւորութիւնն, որով ողջունեց Հայոց ազգը ձեմարանիս բացումը. ամեն կողմից տեղացին այն օրը անթիւ և անհամար շնորհաւորութեան ուղերձներ և անկեղծ ցրնծութեան զգացմունքներ արտայայտուեցան ի նշան երախտագիտութեան առ Վահափառ Հիմնադիրը, խրախուսելով և քաջալերելով Սրբազնագոյն Հայրապետին այս մեծ և նշանաւոր գործը արիութեամբ առաջ տանելու։

Շատ մխիթարական էր այն երևոյթը, որ մեր ազգը այդպիսի մեծ բերկրութեամբ տօնեց իւր առաջին բարձրագոյն դպրոցական Հաստատութեան բացման տօնը, որ միանգամայն մի ազգային տօն եղաւ ամենի համար։ Մխիթարական էր այս երևոյթը, որովհետեւ

սորանով մեր ազգը ցոյց տուեց, որ նա լաւ է ըմբռնել այն բարձր գաղափարը, թէ եկեղեցական դասն՝ բարձրացնելով միայն կարելի կլինի ազգի յառաջադիմութեանը ծառայել: Ճեմարանի նպատակն էլ այդ էր՝ այստեղից պէտք է իբրեւ կենդրոնից ճառագայթներով տարածուէր գիտութեան լոյսը բոլոր Հայոց մէջ և այս բովից պէտք է ելնէին մեր լուսամիտ եկեղեցականները:

Մեր ազգը դեռ առաջին դարու սկզբներում ճանաչել էր ի ձեռն Սրբազանից Առաքելոց Թադէոսի և Բարդուղիմէոսի քրիստոնէական ճշմարտութիւնը և լոյսը ուստի և ամենայն դիւրութեամբ չորրորդ դարու առաջին տարիներում Ս. Հօրն մերոյ Գրիգորի Լուսաւորչի քարոզութեամբ ազգովին ընդունեց քրիստոնէութիւնը և այն օրուանից մինչև ցայժմ, յընթացս տասն և վեց դարերի, անսասան պահեց իւր Ս. եկեղեցին, որ թէ՛ յաջող և թէ՛ մանաւանդ անյաջող Հանգամանքներում իբրեւ մի խնամարկու մայր իւր թուերի տակ պատսպարել է իւր որդւոց: Այսպիսով մի սերտ անքակտելի կապ է կազմուել ազգի և եկեղեցւոյ մէջ. մի անխզելի կապ, որ կայ և կմնայ, քանի որ կայ Հայոց ազգը. Հայր իւր ազգային եկեղեցւոց դուրս Հայ չի կարողացել մնալ, չի էլ կարողանայ մնալ: Ահա մի սկզբունք, որից ոչ մի Հայ չպէտք է շեղուի, եթէ նա՝ ճշմարիտ Հայ է: Սխալ չէ այն ընդհանրացած կարծիքը, թէ մենք մի կրօնական ազգ ենք. մենք ինքեանքս այլապէս չենք էլ ճանաչում մեզ՝ Հայ ասելով մենք Հասկանում ենք մի այնպիսի ազգ, որ Հայաստանեայց Առաքելական Ս. եկեղեցւոյ զաւակներից է բաղկացած: Այս ընդհանրացած նոյն իսկ ազգի մտնական կարծեաց Համաձայն է, որ օտարադաւան Հայր ինքը իւրեան Հայ չի ճանաչում, որքան էլ որ Համոզուած լինի, թէ Հայ ծագումն ունի:

Ուրեմն կմնայ, որ մենք Հայերն՝ լաւ ըմբռնելով այս ճշմարտութիւնը մեր ազգի վերաբերութեամբ, մեր ջանքը և աշխատանքը ի գործ դնենք եկեղեցական դասին բարձր դիրք տալու համար. պատրաստենք բարձր կրօնական և այլ և այլ կարևոր արտաքին գիտութիւններով զարգացած եկեղեցականներ, որպէս զի նոքա իւրեանց յանձնուած հօտը արժանավայել կերպով հովուեն և առաջնորդեն նորան:

Իսկ և իսկ այս նպատակի համար Հոգեւոյս Տ. Գեորգ Գ. Հայրապետը հիմնեց այս ճեմարանը: Նոյն նպատակով ոգևորուած ձեռք ձեռքի տուած օժանդակ է եղել և է ճեմարանի բարգաւաճմանը Մայր Աթոռոյս ամբողջ միաբանական ուխտը: Եւ ահա հինգ տարի է, որ ճեմարանը բաղդ ունի վայելելու ներկայումս Հայաստանեայցս Ս. Եկեղեցին խաղաղութեամբ կառավարող Նորին Օծութեան Վեհափառ Տ. Մակար Ա. Հայրապետական բարձր խնամքը: Նորին Սրբութիւնը Հայրապետական Գահը բազմելու օրից իւր բազմազբաղ Հոգսերի մէջ մեծ Հոգացողութեան առարկայ է բարեհաճել դարձրնելու ճեմարանիս յառաջադիմութեան խնդիրը:

Նորին Վեհափառութեան քաջալերական յորդորանացն ենք պարտական որ անցեալ տարի, ինչպէս յայտնի է ամենին, երեք Հոգի առաջին անգամ կուսակրօնութեան ուխտ տուին և սարկաւազ ձեռնադրուեցան: Նոյն յորդորը, նոյն խնամքը այս տարի էլ իւր պտուղը ունեցաւ՝ այսօր կարող եմ աւետել ի մխիթարութիւն մեզ ամենիս, որ յունիսի 9 ին, Ս. Ներսէսի Մեծի տօնի օրը բարձր հրամանաւ Նորին Սրբութեան նոր չորս սարկաւազուք աւելացան Մայր Աթոռոյս միաբանից մէջ ճեմարանի ուսանողներին: Սոքա են՝

Գ. Լսարանի ուսանող՝

Ստեփան սարկաւազ Եղիազարեան և

Ա. Լսարանի ուսանողներ՝

Սողոմոն սարկաւազ Սողոմոնեան

Ղևոնդ սարկաւազ Գեանջեցեան

Յուսիկ սարկաւազ Զոհրաբեան:

Այո՛, մեծ է Վեհափառ Հայրապետի խնամքը՝ ճեմարանիս վերայ և միանգամայն անկեղծ է միաբանական ուխտի ուրախութիւնը, որ ճեմարանս սկսել է տալ փոքր առ փոքր իւր պտուղները:

Մենք չենք կարող երախտագիտական զգացմունքով չլիշել այն ուրախութեան արտասուքները, որով առաջին անգամ ընդդնուեցաւ անդրանիկ սարկաւազաց ձեռնադրութեան ուխտը: Նոյնը շարունակվում է և կշարունակուի անշուշտ և առյապա:

Չնայելով որ Աթոռոյս միաբանութիւնը ամեն զրկանք և նեղութիւն յանձն է առել ճեմարանի գոյութիւնը ապահովելու համար,

բայց և այնպէս այս դեռ բաւական չէ: Ճեմարանը միայն այն ժամանակ հաստատ դիրք կստանայ, երբ ազգը Ճեմարանի գոյութեան խնդիրը իւր կենսական խնդիրներից մինը դարձնէ:

Մենք չենք ցանկանում այսօրուայ մեր և ձեր ամենի ուրախ տրամադրութիւնը փոխելուն՝ գանգառներ յարուցանելով Հայ Հասարակութիւնից նորա սառնութեան համար դէպի այսպիսի մի մեծ հաստատութիւն, բայց և այնպէս՝ աւելորդ չէ յիշեցնել, որ մեծ դործ պահանջող ունի նաև—պարտիք իւր կողմից թեթեւացնելու պահանջի իրագործումը:

Թող ազգը չխնայէ իւր օժանդակութիւնը և ձեռք ձեռքի տուած ընթանայ այս գործում Աթոռոյս միաբանութեան հետ և մենք ապահով ենք որ մեր գործը յաջողութիւն կունենայ:

Մենք քաղցը պարտաւորութիւն ենք համարում յայտնելու ի լուր ունկնդիր հանդիսականացդ մի շատ ուրախալի հանգամանք: Թիֆլիզի Տալի թաղի Քամոյեանց Ս. Գէորգ եկեղեցւոյ պատուարժան երեցփոխան Պ. Գէորգ Աքիմեանը՝ կամենալով նպաստել Ճեմարանի համար ուսուցիչներ պատրաստելու գործին իւր օժանդակութեամբ, յօժարակամ յանձն առաւ եկեղեցական արդիւնքներից տարեկան 1680 ռ. յատկացնելու իբրեւ թոշակ արտասահմանում երկու որդեգիր պահելու համար, որ բարձրագոյն գիտութիւն ստանան: Նորին Վեհափառութիւնը բարեհաճեցաւ ընդունելու այդ նպաստը, օրհնելով Պ. Աքիմեանին և ժողովուրդը իւր հայրապետական օրհնութեամբ և հրամայեց նոր ձեռնադրուած շնորհունակ կարապետ և Գէորգ Սարկաւազներին արտասահման ուղարկել, ուր և նոքա շարունակում են իւրեանց ուսումը, համաձայն պատուերի նորին Սրբութեան, ըստ հրահանգութեան ուսումնական խորհրդոյ Ճեմարանիս:

Մենք լիայոյս ենք, որ ի հարկաւոր դէպս այսպիսի միջոցներ դեռ շատ կգտնուին ճեմարանական գործին օժանդակելու համար, առանց ծանրանալու Աթոռոյս գանձարանի վերայ:

Հայ Հասարակութեան նիւթական օժանդակութիւնը Ճեմարանին շատ տեսակ եղանակներով կարող է լինել՝ միանուագ դրամական նուիրատուութիւններով, մատենադարանին գրքեր և թանգա-

րանին զանազան գործիքներ և քարտեզներ նուիրելով, նոյնպէս որդեգիրների համար թոշակ տալով: Միանուագ նուիրատուութիւններ, թէև սակաւ, բայց լինում են երբեմն, մատենադարանին և թանգարանին ևս աւելի յաճախ, իսկ թոշակներ տուողներ շատ և շատ քիչ են. օրինակ՝ անցեալ տարի 117 աշակերտներից միայն 2 հոգի թոշակատու էին, այն էլ իւրեանց ծնողաց և ոչ բարերարաց հաշուով: Բացառութիւն կազմում է մեծ. Պ. Մանուկ Բէյն, որ իւր ծախքով սան է պահում:

Աւելի մեծ պէտք է լինի հայ հասարակութեան աջակցութիւնը ճեմարանական գործին՝ մեր եկեղեցական-ծխական դպրոցների բարեկարգելու խնդրում, որ այսօր ամենակարեւոր խնդիրներից մինն է մեզ համար: Մեր աշակերտները իւրեանց սկզբնական կրթութիւնը ուսանում են ծխական դպրոցներում. ուստի և որքան այդ կրթութիւնը հիմնաւոր լինի, այնքան նորա շարունակութիւնը թեմական դպրոցներում և ճեմարանումս աւելի արդիւնաւոր կլինի: Մեր թեմական դպրոցները ստորին դասարաններ ունին, իսկ ճեմարանը չունի. բայց մեր ստորին Գ. դասարանը մտնելու համար պահանջվում է երկդասեան դպրոցի դասընթացը. այն ինչ ամեն տարի մեր գանգատը այս ամբիոնից այն է եղել և այսօր էլ այն է, որ մեր երկդասեան դպրոցների համար նշանակուած ծրագիրը ճշտութեամբ չեն անցնում դպրոցներում, ուստի և քննութեան ներկայացող մանուկները շատ անպատրաստ են լինում Գ. դասարան ընդունուելու: Մեծ պարտք կայ հայ հասարակութեանց վերայ հսկելու, որ մեր եկեղեցական դպրոցները հետզհետեւ բարեկարգուին, որպէս զի թեմական դպրոցները և մեր ճեմարանը լաւ պատրաստուած աշակերտներ ընդունեն և ի զուր տեղը չպարտաւորուին ստորին դասարաններ պահելու իւրեանց բարձր դասարանների համար աշակերտներ հաւցնելու նպատակով: Մենք չունինք ստորին դասարաններ և այս իսկ պատճառով մեր Գ. դասարանը կազմում են այլ և այլ դպրոցներից եկած նոր ընդունուած տղայք, որոնց ընդունելութեան ժամանակ ստիպուած ենք լինում ամեն տեսակ գիշորութիւններ անելու. սոքա շատ մեծ աշխատանք պէտք է յետոյ գործ դնեն, որ կարողանան թէ իւրեանց գիտութեան թերութիւն-

ները լրացնել և թէ Գ. դասարանի ընթացքը անցնել: Ահա՛ թէ ինչու մեր լսարաններում չատ փոքրաթիւ են ուսանողները, չնայելով որ ստորին դասարաններում բաւականաչափ աշահերտ ենք ունենում:

Ճեմարանս ըստ առաջնոյն բաղկացած էր չորս դպրոցական դասարաններից և երեք մասնագիտական լսարաններից, որոնց մէջ աշակերտեալները զետեղուած էին հետեւեալ թուով.

Գ. դասարանում	27	Հողի	Ա. լսարանում	12	»
Դ. »	17	»	Բ. »	12	»
Ե. »	23	»	Գ. »	8	»
Զ. »	18	»	Ընդամենը	117	»

Յո-ցալ աշակերտելոյ ըստ տեղագրութեան

Ի. ՌՈՒՍԱՍԱՆ.

Ա. ԲԵՍՍԱՐԱԲԻԱՅԻ ՎԻՃԱԿ.		Վլադիկաւկազ	1
Նոր Նախիջևան	4	Ս. Խաչ	1
Թուրքի գիւղ	1	Նոր Արմաւիր գիւղ	1
Մեծ Սալա »	2		6
Զլիբը »	1	Գ. ՎՐԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԻՄԵՐԵՏԻ	
Թէոդոսիա	1	ՎԻՃԱԿ	
Օդեսսա	1	Տփլիս	1
	10	Գեառգեառ գիւղ	1
Բ. ԱԺԴԱՐԻԱՆԻ ՎԻՃԱԿ.		Արդուի »	1
Մոզդուկ	1	Դիլիջան »	1
Աղլար	1	Կողբ »	1
Եկատերինոդար	1	Դուշէթ	1

Ախալցխա	7
Ախալքալաք	1
Գանձակ	1
Բանանց գիւղ	1
	16

Դ. ԱՐՅԱՆՈՒ ՎԻՃԱԿ.

Շուշի	3
Նորշէն գիւղ	1
Մարաղա »	2
Վարդաշէն »	3
Հաւարիկ »	1
	10

Ե. ԵՐԵՒԱՆԻ ՎԻՃԱԿ.

Երևան	2
Փարաքար գիւղ	1
Ղամարլու »	1
Էրտափին »	1
Քալար »	1
Ալէքսանդրապոլ	12
Մահմադուղ գիւղ	2
Հին Նախիջևան	1
Նորս գիւղ	1
Ագուլիս »	3
Մեղրի »	3
Յդնա »	2
Բռնակոթ »	2
Գորիս »	1
Խլաթաղ »	1
Վաղարշապատ »	7
Օշական »	1
Աշտարակ »	1

Մարգարա	1
Իգդիր »	1
Նորաշէն »	1
Ղազանֆար »	1
Կարս . . .	6
	53

Ո. ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ.

Ա. ՏԱՃԿԱ—ՀԱՅԱՍՏԱՆ.

Վան	1
Երզնկա	2
Սղերդ	1
Աւրան գիւղ	1
Լէս »	1
	6

Բ. ԱՆԱՏՈՒԼ.

Աֆիոն-Դարաշիսար	1
Քեօթայ	1
Ամասիա	1
Սեբաստիա	1
	4

Գ. ԿԻԼԻԿԻԱ.

Ատանա	1
Անթափ	1
Խըյան գիւղ	1
Հաճին	1
	4

Դ. ԵՐԲՐԱՆԿԱՆ ՏԱՃԿԱՍՏԱՆ.

Կ. Պօլիս	3
	3

III. ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ.

Գաւրէժ	4
	4

IV. ՌՈՒՄԱՆԻԱ.

Ֆոքշան	1
	1
Ընդամենը	117

Առաջին տարուայ ուսուցիչներին շնորհունակ Կարապետ Սարկաւազը արտասահման զնալու պատճառով թողեց իւր ուսուցչութեան և վերակացութեան պաշտօնը: Սորա փոխարէն Հրաւիրուեցաւ ճեմարանիս ընթացաւարտ պ. Անտոն Տ. Փրիգորեանը:

Ֆրանսերէնի ազատ մնացած դասերի համար Հրաւիրուեցաւ պ. Աստուածատուր Պիտանեանը:

Միւս ուսուցիչներին և վերակացուներին թողին ճեմարանը՝ պ. պ. Եղիշէ Մաղաթեան, Բարսեղ Պասպարեան և Սէթ Յարութիւնեան:

Նոր Հրաւիրուեցան սոցա փոխարէն՝ պ. պ. Ստեփան Լիսիցեան և Լևոն Խոջայեան. իսկ վերակացութեան պաշտօնը յաճուեցաւ շնորհունակ Գարեգին սարկաւազին:

Ճեմարանիս մասնագիտական բաժնի դասացուցակի մէջ աւելացաւ մի նոր առարկայ՝ Քրիստոնէական արուեստի պատմութիւնը, որ անցեալ տարի աւանդում էր պ. Վարդգէս Սուրէնեանցը շաբաթական երկու միացեալ դասով երեք լսարանների ուսանողաց:

Պարոն Սուրէնեանը յանձն առաւ նաև նկարչութեան դասեր դասարաններում, շաբաթական վեց ժամ:

Ահա՛ ցուցակ դասերի մատակարարութեան.

1. Տ. ՍԱՀԱԿ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Քրիստոնէական պատմութիւն

Ընդհանուանէաց Ս. Եփեղէաց

Ե. դասարան	3 դաս
	3 »

2. Տ. ՂԵԻՈՆԴ ՎԱՐԴԱՊԵՏ

Ձայնաճրատ-լի-ն

Գ. դասարան	.	3	դաս
Գ. »	.	3	»
		6	»

3. Պ. ՍԵՐԱԿ ՄԱՆԳԻՆԵԱՆ

» Տրամաբան-լի-ն

Ձ. դասարան	.	4	դաս
------------	---	---	-----

Բ. Մանկավարժ-լի-ն

Ա. Լսարան	.	4	»
-----------	---	---	---

Գ. Հաճախ-լի-ն

Բ. Լսարան	.	4	դաս
-----------	---	---	-----

Դ. Ուսուցիչ-հասարակական-լի-ն

Գ. Լսարան	.	2	»
-----------	---	---	---

Ե. Բարձրագույն ճեմարան-լի-ն

Գ. Լսարան	.	2	»
		16	»

Ա. Ղեկավարութիւն վարժոցի:

4. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏ ԿՈՍՏԱՆԵԱՆ

» Եկեղեց. Մարմնաժող. Հայոց

Բ. Լսարան	.	2	դաս
Գ. »	.	2	»

Բ. Եկեղ. Պարո. Հայոց

Ձ. դասարան	.	2	»
------------	---	---	---

Գ. Պարո. Մարմնաժող. Հայոց

Ե. դասարան	.	3	»
------------	---	---	---

Ձ. »	.	3	»
------	---	---	---

Ա. Լսարան	.	2	»
-----------	---	---	---

Միացեալ Լսարանք.	.	2	»
------------------	---	---	---

16 »

5. Պ. ՄԿՐՏԻԶ ՊԱԼԵԱՆ

Հայոց Էկեղ.

Գ. դասարան	.	5	դաս
------------	---	---	-----

Գ. »	.	5	»
------	---	---	---

Ե. »	.	2	»
------	---	---	---

Ձ. »	.	2	»
------	---	---	---

14 »

6. Պ. ՍԱՐԳ. Տ. ԳԱՐԻԷԼԵԱՆ

» Ուսուցիչ Ս. Գրոց

Գ. դասարան	.	3	դաս
------------	---	---	-----

Գ. »	.	3	»
------	---	---	---

Ե. »	.	2	»
------	---	---	---

Ձ. »	.	2	»
------	---	---	---

Բ. Քրիստոնեական Ս. Գրոց

Ա. Լսարան	.	3	»
-----------	---	---	---

Բ. »	.	3	»
------	---	---	---

Գ. Եկեղեցական Պարո.

Ա. Լսարան	.	2	»
-----------	---	---	---

Բ. Լսարան	2	»
Գ. »	2	»
	22	»

7. Պ. ՅՈՎՀ. ՅՈՎՀԱՆՆԻՍԵԱՆ

... Ռոմանյ լիպ-

Գ. զատարան	4	զատ
Գ. »	4	»
Ե. »	4	»
Զ. »	4	»

Ը. Պարմ. Բնիկ. Սարգիսյան

Ա. Լսարան	2	»
Բ. »	2	»
Գ. »	2	»
	22	»

8. Պ. ՍՏԵՓԱՆ ԼԻՍԻՅԵԱՆ

... Բնիկ. Պարմ-լիպ-

Գ. զատարան	2	զատ
Գ. »	2	»
Ե. »	2	»
Զ. »	2	»

Ը. Ռոմանյ Պարմ-լիպ-

Ե. զատարան	2	զատ
Զ. »	2	»
Գ. Ռոմանյ Սարգիսյան		
	2	»

Ը. Պարմ. Սարգիսյան Ռոմանյ

Ա. Լսարան	2	»
Բ. »	2	»
Գ. »	2	»
	20	»

9. ԱՍՏՈՒԱԾԱՏ. ՊԻՏԱՆԵԱՆ

Ֆրանկերի լիպ-

Գ. զատարան	3	զատ
Ե. »	3	»
Զ. »	3	»
Ա. Լսարան	3	»
Բ. »	3	»
Գ. »	2	»
	17	»

10. Պ. ԼԵՒՈՆ ԽՕԶԱՅԵԱՆ

... Սարգիսյան

Գ. զատարան	4	զատ
Գ. »	4	»
Ե. »	3	»
Զ. »	2	»

Ը. Բնիկ-լիպ-

Ե. զատարան	2	»
Զ. »	2	»

Գ. ՏԵՂԵՐԱՅԻՆ-ԼԻՊ-

Ե. զատարան	1	»
Զ. »	1	»
	19	»

11. Պ. ԱՆՏՈՆ Տ. ԳՐԻԳՈՐԵԱՆ

... Հայաստանի աշխարհագիր.

Գ. դասարան . 2 դաս

Է. Հայոց Պատմություն.

Գ. դասարան . 2 դաս

Գ. Ե. » (միացեալ) 2 .

6 .

12. Պ. ԳԵՈՐԳ Տ. ԲԱՐԳՈՒՂԻՄԷՆՍԵԱՆ.

Բ. հայաստանի աշխարհագիր-ընդհան.

Գ. դասարան . 4 դաս

4 .

13. Պ. ՎԱՐԳԳԵՍ ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ

... Պատմ. Գրչոյ. արուեստի.

Ա. Բ. Գ. լսարանք (միացեալ)

2 դաս

Է. Նկարչություն.

Գ. դասարան . 2 դաս

Գ. » . 2 »

Ե. Զ. » (միացեալ) 2 .

8 .

14. Պ. ՌՈՒԲԷՆ ՌՈՒԲԵՆԵԱՆ.

Տաշկենցիկ լեզու.

Տաճկահայաստանի հա-

մար . . 6 դաս

6 .

15. ՆԱՀԱՊԵՏ ԱԲԵՂԱՅ.

Բնագրություն.

Գ. դասարան . 2 դաս

2 .

Ընդամենը . 181 .

Առցանից 54 դասը լսարաններում և 127 դասը դասարաններում:

Տարուայ ընթացքում բոլոր ուսուցիչները կանոնաւոր յաճախել են դասարան և բացակայութիւնները միշտ յարգելի պատճառներով են եղել: Ահա և ցուցակը.

	Պրոմար	Պրոմար	Պրոմար	Պրոմար
Տ. Սահակ Վարդապետ	80	24	»	56
« ՂԱՌՆԻ Վարդապետ	156	»	4	160
Պ. Ս. Մանգինեան	386	23	»	363
» Կ. Կոստանեան	412	64	»	348
» Մ. Պալեան	368	10	»	358
» Ս. Տ. Գաբրիէլեան	531	»	3	534
» Յ. Յովհաննիսեան	522	9	»	513
» Լիսիցեան	488	19	»	469
» Ա. Պիտանեան	286	3	»	283
» Լ. Խօջայեան	484	40	»	444
» Ա. Տ. Գրիգորեան	136	1	»	135
» Գ. Տ. Բարդուղիմէոսեան	103	»	1	104
» Վ. Սուրենեան	48	7	»	41
» Ռ. Ռուբինեան	152	10	»	142
Նահապետ աբեղայ	52	»	2	54
Գումար	4204	210	10	4004

Ուրեմն ընդ ամենը պարապ են մնացել 200 դաս, որ 100ին մօտ 5 տոկոս է կազմում:

Անցեալ տարի ըստ տոյրականին Հանդիսաւոր կերպով տօնեցինք՝ Պ. Թարգմանչաց, Առաջին Լուսաւորչաց մերոց Ս. Առաքելոց Թաղէոսի և Բարդուղիմէոսի, Ս. Վարդանանց զօրավարաց և Ս. Հօրն մերոց Գրիգորի Լուսաւորչի եկեղեցական տօները:

Նոյնպէս Հանդիսով տօնուեցաւ Ղեմարանիս տարեդարձը:

Նաև ունեցանք 9 զրականական երեկոյթներ և 2 ճառախօսութիւն Վեհաբանում Նորին Սրբութեան Վեհափառ Հայրապետի առաջ:

Այս բոլոր հանդէսներին մասնակցել են՝ զրաւոր և բանաւոր աշխատութիւններով ձեմարանիս ուսանողները և աշակերտները:

Մայիսին եղան ըստ սովորականին հրապարակական քննութիւններ:

Գ. Լսարանի բարոյական փիլիսոփայութեան և Բ. Լսարանի Ս. Դրոց Քննաբանութեան քննութիւնները բարեհաճեցաւ պատուելի իւր Բարձր ներկայութեամբ Նորին Վեհափառութիւնը:

Միաբանութեան անդամներն ևս յաճախակի ներկայ էին լինում քննութիւններին:

Ահա և փոխադրութեանց ցուցակը.

	Աւարտեցին	Փոխադրեցին	Մնացին	Արձակուեցան ըստ կամաց	Գումար
Գ. Լսարան	8	»	»	»	8
Բ. »	»	12	»	»	12
Ա. »	»	12	»	»	12
Զ. դասարան	8	10	»	»	18
Ե. »	»	15	7	1	23
Դ. »	»	11	4	2	17
Գ. »	»	14	8	5	27
Գումար	16	74	19	8	117

Նորին Ս. Օծութեան Հայրապետական օրհնութեամբ այս տարի աւարտեցին իւրեանց ուսման ընթացքը Գ. Լսարանից ութ հոգի.

1. Բալայեան Արսէն Գեառգեառեցի
2. Համբարձումեան Համբարձում Վաղարշտապետցի
3. Հովուեան Սիմէօն Արղուեցի

4. Մխիթարեան Սիմէօն Ալէքսանդրապօլցի
5. Յովսէփեան Գարեգին սարկաւազ Մարագեցի
6. Տէր Մկրտչեան Ստեփանոս Ագուլեցի
7. Տէր Յովհաննիսեան Տիգրան Նորշէնցի
8. Բուշմանեան Պատուական Վարդաշէնցի:

Ճեմարանիս ուսումնական իւրհուրդը ունեցել է «16» նիստ աշակերտելոց յառաջադիմութեան և զարգացման վերաբերեալ խնդիրների համար:

Ճեմարանում կարգապահութեան վերայ հսկողութիւնը յանձնուած էր Պ. Պ. Գրիգոր Տ. Յարութիւնեանին, Դէորգ Տ. Բարգուղիմէոսեանին, Անտոն Տէր Գրիգորեանին և շնորհունակ Գարեգին Սարկաւազին:

Ճեմարանիս տնտեսի պաշտօնը ըստ առաջնոյն վարել է մինչև մայիս ամիսը շնորհունակ Կիւրիզ Սարկաւազը (այժմ՝ բարեշնորհ Կիւրեղ արեղայ), իսկ յունիսից այդ գործն ևս յանձնուեցաւ շնորհունակ Գարեգին Սարկաւազին:

Մայր Եկեղեցւոյս զպրութիւնը ըստ սովորականին կատարումէին մեր աշակերտեալները, նախապէս Հոգեշնորհ Տ. Ղևոնդ Վարդապետի առաջնորդութեամբ. աւուր պատշաճի ժամերգութիւնը կրրկնելով դասերից յետոյ:

Ճեմարանիս առողջապահական վիճակը, գոհութիւն Աստուծոյ, լաւ էր. չնայելով որ շատ հիւանդներ ունեցանք անցեալ տարի, բայց Ճեմարանիս բժիշկ Պ. Միքայէլ Զարգարեանի հոգացողութեամբ բոլորն անվտանգ մնացին:

Այս Համառօտ տեղեկագրովս մենք կամեցանք փոքր ի շատ ծանօթացնել մեր գործունէութեանը ձեմարանիս մէջ:

Ձեմարանի ուսուցչական խմբի Համար մեծ բաղդաւորութիւն և պատիւ է, որ արժանացել ենք վայելելու Նորին Սրբութեան Վեհափառ Հայրապետի բարձր ուշադրութիւնը և վստահութիւնը, որոնց փոխարէն ամեն մի՛նն մեզանից իւրովսանն աշխատել է արդիւնաւորելու աշակերտելոց Համար այն ուսմունքները, որ մեր Հմտութեանցն են յանձնուած:

Աշակերտեալներն ևս երախտագէտ սրտով վայելելով Աթոռոյս ինամքն և հոգացողութիւնը, ամենիս ակնկալութիւններին մասամբ գոհացումն են տուել՝ իւրեանց միջից չորս սարկաւագ առաջարկելով ի մեծ ուրախութիւն մեզ ամենիս և ի քաջալերութիւն յետագայից:

Ամենակարողն Աստուած զարգացնէ և լուսաւորէ մեր աշակերտելոց միտքը և Ամենաբաւական Հոգւոյն Սրբոյ շնորհքը տայ յոցա հետզհետէ լրումն տալու եկեղեցւոյ պահանջներին, ընդունելով կրօնաւորութեան քաղցր լուծը:

Ամենաբարին Աստուած երկարացնէ Սրբազնակատար Հայրապետի Տ. Մակարայ Ա. Թանկագին կենաց օրերը և Համայն ազգի եւ միաբանութեան սրտագին բաղձանաց Համեմատ կարողութիւն պարգևէ Նորին Ս. Օծութեան Հզօր ձեռքով զեկալարելու ողորմութեամբն Աստուծոյ իւրեան յանձնած Հօտը արդի բազմասպահանջ բարոյական և կրթական կարօտութեանց մէջ, օր աւուր բարեկարգուող եկեղեցական դպրոցների միջոցով, որոնց գլուխ է անցած այսօր Մօրս Լուսոյ Ա. Էջմիածնի Հոգեւոր ձեմարանս:

Հայր Տեսչի Հաշուետուութիւնից յետ, Հայոց Լեզուի ուսուցիչ Մեծ. Պ. Ն. Քարամեանցը բարձրանալով ամբիոն, խօսեց հետեւեալը:

ՍՐԲԱԶՆՆՆԵՐԲՈՒՄ

ՍՐԲԱԿՐՈՆ ՀԱՐԲ ԵՒ ՍԻՐԵԼԻ ԱՇՈՎԵՐՏԻՐ

«Լեթէ մոռացայց զքեզ, Երուսաղէմ».

«մոռացի զիս ոչ իմ եւ կցեսցի լիզու».

«Իմ եւ քիմս իմ...».

Հայրենի աւերակների վրայ ուղբացող մարգարէի սոսկալի երգումն եւ՛ յիշեցնում ձեզ այս տարեւորական տօնիս օրը, այն մարգարէի, որ իւր Հայրենիքն աւերակ դառնալուց փրկել չը կարողանալով՝ հաւատարիմ մնաց նորա սրբավայրերի բեկորներին և սարսափելի երգմամբ ուխտ դրաւ չմոռանալ այդ աւերակները: Հայրենիքն ու նրա սրբավայրերը սիրելի են միշտ, լինեն նրանք ճոխացած թէ աւերակ, սիրելի են իւրեանց հուծեամբ: Ով մմբռնել է որ և է սրբավայրի հուծիւնը, նրա սէրը դէպի այդ նուիրական վայրը յաւիտենական է:

Մարդուս ի բնէ յատուկ է սիրել իւր Հայրենի հողն և մանաւանդ այն որորանն, ուր նա աճել և զարգացել է, այդ սէրն անխզելի է և մշտաբորբոք կրակի նման միշտ վառ է, սակայն առօրեայ կեանքն իւր հոգերով և ցաւերով իբրեւ մոխրի տակ թաղում է այդ կրակը, այս օրինակ տարեւորական հանգէսների նպատակն է ահա հեռացնել մոխիրն և բորբոքել այդ մշտավառ Հայրենասիրական հուրը:

Տարեւորական տօներն են ահա այն յուշարար ժամերն, որ մեր արագընթաց կեանքի թաւալող հոսանքի ժամանակ ստիպում են մեզ անդրադառնալ, յիշեցնում են անցեալն և առիթ են տալիս ապագայի մասին խորհելու:

Այսօր, ձեմարանիս բացման վեշտասաներորդ տարեդարձի օրն,

ինձ է վիճակուած յուշարար լինել այն նշանակութեան, որ այս հոյակապ հիմնարկութիւնն ունի մեզ համար, արտայայտող լինել այն յոյսերի, որ իւրաքանչիւր հայ սպասում է նրանից և այս մատաղերամ սրտերում այն կրակն արծարծել և վառ պահել, որ յատուկ է երախտապարտ սրտերին:

Փրկութեան դռների բացման օրուանից աւետեաց ձայնը հնչեց հայու ականջին, տասն և ինն դար է արդէն, որ յաւիտենական ճշմարտութիւնը քարոզուում է մեզ, իսկ մեր նախահայրերի հաւատոյ անդրդուելի կոթողը վեշտասան դարերու գլխից ահաւասիկ մեզ է նայում:

Հայ ազգը տեղիք չունի Խորայելի Սիօնին նախանձելու, վասն զի Փրկիչը նրան նոր Սիօնի ժառանգորդ դարձրեց: Այսօր Ասիոյ բաղմաթիւ ազգերի մէջ բարձրագլուխ պարծնում է հայ ազգն իւր դար աւոր սրբավայրերով և քաղաքակիրթ աշխարհին ցոյց է տալիս պարծանքով այս վեշտասան դարու լուսոյ կոթողը: Մարդկային պատմութեան էջերն իւրեանց քաջագործութիւններով լեցնող գոռազգերի յիշատակն է միայն մնացել, մինչդեռ «փոքր ամու» կազմող հայ ազգն այսօր մարդկային սերնդի մէջ իբրեւ մի հին ազնուական տոհմ ապրում է քրիստոնէական լուսոյ շնորհիւ և անսպառելի կենսական ոյժ է ցոյց տալիս: Ազգերի մասնակցութիւնը մարդկային յառաջդիմութեան ասպարիզում նրանց զօրութիւնով չէ չափուում, այլ նրանց յաւիտենական յառաջդիմութեան մէջ ունեցած մասնակցութիւնով: Այսօրուան քաղաքակրթութիւնն ու լուսաւորութիւնը ամենայն իրաւամբ քրիստոնէական պէտք է կոչենք, որովհետեւ միայն քրիստոնէայ ազգերն են ստեղծել այդ և այժմ միայն նրանք են մասնակցում դարուս յառաջդիմութեան: Անհերքելի է ուրեմն, որ մեր ազգն ևս մասնակից է այդ յառաջդիմութեան գործին և դարուս լուսաւորութեան հաղորդ լինելու ընդունակ, որովհետեւ նա է եղել այն ազգն, որ Ասիոյ բաղմաթիւ ազգերի մէջ միայն վառ է պահել քրիստոնէական լուսոյ ջահը, չնայելով այն սաստկաշունչ հողմերին, որ աշխարհիս չորս ծագերից ևս սպառնացել են հանգցնել այդ: Մեր սուրբ եկեղեցին իւր հաստատութեան օրուանից մինչև ցայսօր անդադար յարձակմանց է ենթարկուել,

տակայն ոչ արևելեան իշխանի Հալածանքը, ոչ անապատի որդոց մարգարէի աւերիչ սուրը, ոչ վայրենի նետողների բազմամբոխ հեղեղը և ոչ արևմտեան խարդաւանանքները կարողացել են շարժել նրա հիմքը, որովհետև սրբոյն Գրիգորի անդուլ աղօթքն է բարեխօս նրա համար: Հայր զոհել է ամենայն ինչ, նորա դարաւոր փառքերի աւերակներն վկայ են մեղ այսօր, սակայն նա ազատել է իւր եկեղեցին, այդ եկեղեցու իւրաքանչիւր քարն մեր պանծալի նախահայրերի արիւնով է շաղախուած և նա ինքն է կենդանի վկայ մեր հայրերի մտքի և հոգու վեհութեան: Ահա այն մեծ ժառանգութիւնն, որ թողել են մեր նախահայրերն, այդ ժառանգութեան պահպանն է եղել միշտ Մայր Աթոռը, սա է մեր դիպկնացած հայրենեաց սիրտը, որ միշտ բաբախում է:

Եկեղեցին փրկութեան լուսոյ հետ բերաւ մեզ և մտաւոր լոյս, Հայկական դպրութեան ծնունդն ու բարգաւաճումն եկեղեցու միջոցով եղաւ: Յայսօր իսկ մեր նախահայրց լեզուն այդ վսեմ կամարների տակ են պահպանուած, նրա պարսպների հովանաւորութեան տակ են գործել և դրել մեր անգուգական եկեղեցական հայերը: Խաւար դարերի ընթացքում դիտութիւնների ապաստանաւանը մեր վանքերն են եղել, ուր մշակուել են օտարներից փոխ առած և հայրենի ուսմունքներն և պահպանուելով մեզ հասել: Բարեպատեհ է այսօր հանգամանքն, սրբալոյս Միւռոնի օրհնութեան հանդէսն առիթ է տալիս մեր սուրբ եկեղեցու յօրութիւնը տեսնելու: Երկրիս ո՞ր ծայրերից արդեօք չը կան այսօր այստեղ հայեր, աշխարհիս չորս կողմերում ցրուած հայերն այսօր գերբնական ուժով մղուել են դէպի իւրեանց մօր գիրկն: Հայրենիքից հեռացած, հայրենի սովորութիւններից խորթացած, հայրենի տարազը թողած, մայրենի բարբառը մոռացած հայն՝ այսօր հայ է զգում իրեն և երկար ճանապարհների նեղութիւնն արհամարհելով, դիմում է դէպի իւր հայրենեաց սիրտն, դէպի Միածնի իջման տեղը:

Քանի դեռ սիրտը բաբախում է, մարդս չէ մեռած, քանի դեռ աւերակների տակ ծածկուած Հայկական սիրտն այստեղ Միածնի իջման տեղում զարկում է, դեռ կենդանի է հայն:

Տեսէք ուրեմն, սիրելի աշակերտք, Հայկական եկեղեցին է միայն

մեր դարերից ստացած ժառանգութիւնը՝ նա է օտարացած Հային Հայրենիքի հետ կապողը, նա է մեր լեզուն պահպանողը, նա է ամփոփում իւր մէջ Հայկական անցեալն, նրա համար պէտք է դուք այն երդումն անէք, ինչ երդում մարգարէն է անում: Իւրաքանչիւրը ձեզնից պէտք է կրկնէ. «եթէ մոռացայց զքեզ Եջմիածին, մոռացի զիս աջ իմ, կցեսցի լեզու իմ ի քիմս իմ»:

Նեղութեան, հալածանաց և աղքատութեան դարերում մեր նախահայրերը, Եջմիածնի սրբակրօն Հայրերը, երկիրդով պահպանել են այս ազգային մեծ աւանդն, պարծանք նրանց իւրեանց աւանդապահութեան համար: Բայց նրանց պարծանքը միայն աւանդապահութիւնը չէ եղել, նրանք և իւրեանց համար աւանդապահ յաջորդներ պատրաստել են ջանացել: Որչափ անարգ է այն ժառանգը, որ ոչ միայն Հայրենի ժառանգութիւնը չէ շահեցնում, այլ նաև վատնում է, նոյնչափ և առաւել յարգելի և մեծարելի է այն ժառանգը, որ իւր կեանքի գնով ազատում է Հայրենի աւանդն և իւր յաջորդներին է թողնում:

Ս. Եջմիածնի ժառանգաւորները դարեր շարունակ նեղութիւնների դիմանալով՝ ազատել են մեր միակ և նուիրական ժառանգութիւնը, մեր սուրբ եկեղեցին. ոչ այդչափ միայն, նրանք հոգացել են այդ ժառանգութեան ապագայ ասպնջութեան համար, նրանք մտածել են իւրեանցից յետոյ այնպիսի ժառանգորդներ պատրաստել, որ ոչ միայն պահպանեն այդ անգին դանձն, այլ նաև շահեցնեն, ոչ միայն հոգան եկեղեցու պահպանութեան համար, այլ նաև պայծառացնեն այդ: Տասն և վեց տարի է ահա, որ ձեմարանիս երջանկայիշատակ Հիմնադիրն, Գեորգ Գ. բացել է այս տաճարի դռները, տասն և վեց տարի է, որ Ս. Եջմիածնի սրբակրօն միաբանութիւնը զրկանքների տանելով՝ պահպանում է ձեմարանը, որպէս զի արժանաւոր ժառանգորդներ պատրաստէ Մայր Աթոռոյս համար:

Ձեզ եմ տանում, սիրելի աշակերտք, լաւ ըմբռնեցէք ձեր կոչումն, ջանացէք արժանաւոր ժառանգաւորներ լինել այն վեհ անձանց, որոնք իբրև աստղեր փայլում են մեր երկնքի վերայ: Հայ ազգի ամենաթանգագին և միակ ժառանգութիւնը դուք պէտք է

պահպանէք, եթէ ձեզնից ամէն մէկը չի կրկնիլ մարգարէի երդումն, եթէ ձեզնից իւրաքանչիւրը կեանքի գնով պատրաստ չի լինիլ պաշտպանելու այդ աւանդն, այն ժամանակ զուր են ազգի յոյսերն՝ ձեզնից, զուր է ձեմարանիս խնամակալող ազգիս Վեհափառ Մակար Կաթողիկոսի և միաբանութեան զոհողութիւններն և զուր էին ձեմարանիս հանգուցեալ հիմնադրի ջանքերն: Սիրելի աշակերտք, դուք ժառանգ էք առաքինի Հայրերի, հետեւեցէք ուրեմն նոցա: Զեզ նշանաբան եմ տալիս վաղամեռիկ բանաստեղծի խօսքերն.

Հէգ մարդկութեան մէկ ոստը գոս

Հայրենիք մը ունիմ թշուառ,

Զօգնած անոր մեռնել աննշան,

Ո՛հ այս է սոսկ ցաւ ինձ համար:

Եթէ ձեզնից իւրաքանչիւրն ընդունակ կը լինի այդ ցաւն զգալու և այդ ցաւով մեռնելու, այն ժամանակ միայն ձեմարանը հասած կը լինի իւր նպատակին:

Սրբազան հարք, օրհնեցէք այս մա յաղերամ խումբը, որ Աստուած նրանց ցորացնի և ոյժ տայ իւրեանց կոչմանը ծառայելու, օրհնեցէք ձեմարանիս մշակներին, որ Բարձրելոյ շնորհն պտղաբեր առնէ մեր ջանքերը:

Մէջէ մէջ երգուեցան յարմարաւոր ազգային երգեր. և ապա տեղապահ Գեր. Խրեմիա Սրբազան Եպիսկոպոսը յոտնկայս ասաց մի քանի խօսք, թէ ձեմարանը երկար տարիներ անպտուղ երևելից յետ վերջապէս սկսաւ տալ իւր պտուղներն եկեղեցւոյն և ազգիս և յոյս յայտնեց, որ ապագայում նա կտայ մեր արժանաւոր հարց արժանաւոր ժառանգներ ի պայծառութիւն սուրբ եկեղեցւոյ և ի մխիթարութիւն ազգիս ու պահպանիչով վերջ տուեց հանդիսին, օրհնելով ամենքին:

30 ին կիրակի Ս. Մեռնի օրհնութեան երեկոյան զեղեցիկ հրաւառութիւն էր ձեմարանի առաջ. ձեմարանի ճակատը զարդարուած էր վնդիլներով և գոյնզգոյն լապտերներով: Ժամը Տի՛ն ձեմարանի հարաւային կողմում ցոյց արուեցան նախ հանգուցեալ Գէորգ չորրորդի պատկերն և ապա պատկերներ Սրբազան պատմութիւնից մոգական լապտերով, որոնք

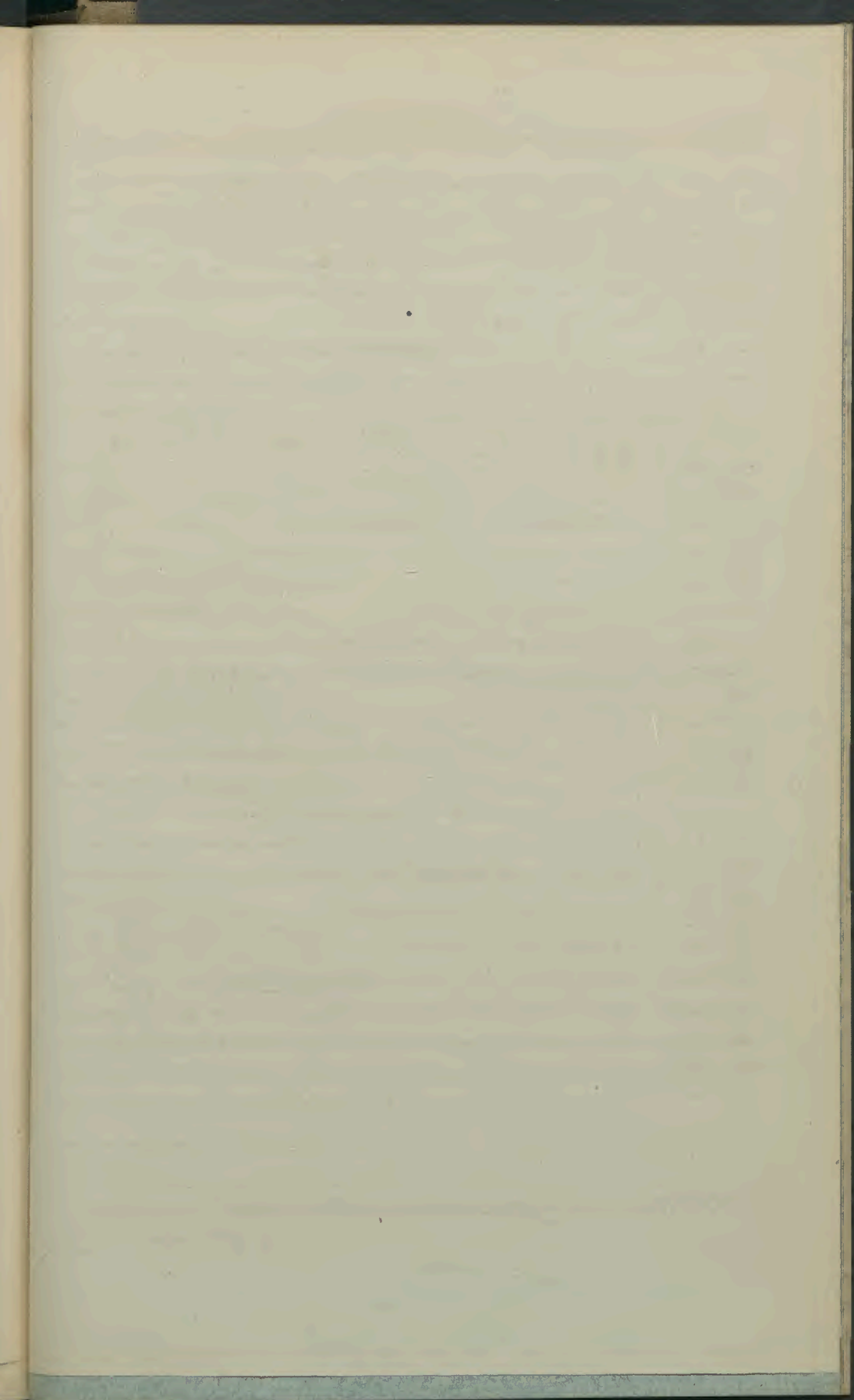
զբաղեցրին ժողովրդեան: Ելեքորական արեգակը շարունակ լուսաւորում էր ձեմարանի բլրոր շրջակայքն և երգեցիկ խումբը գրեթէ անընդհատաբար երգում էր: Ժամը 10ին հազիւ ցրուեցաւ ժողովուրդը:

Անցեալ հոկտեմբերի 20ին Ս. Աթոռոյս միաբան շնորհազարդ Դրիգոր Վարդապետ Գառնակերեանցը Ս. Գայիանէի վանքում Գեր. Սուքիաս Եպիսկոպոսից ստացաւ Ծայրագոյն Վարդապետի աստիճանը:

Նոյն ամսի 21ին Նորին Սծութիւն Վեհափառ Տէր Մակար Հայրապետն ազգիս բարեհաճեցաւ սուրբ օծմամբ և ձեռնադրութեամբ յաստիճան Եպիսկոպոսութեան համբառնալ Դրիգոր Գառնակերեանց և Նսայի Աստուածատրեանց բարեշնորհ Ծայրագոյն վարդապետներին: Վերջինը ձեռնադրուեցաւ Սպահանի և Հնդկաստանի փիճակի վերայ:

Հոկտեմբերի 14ին Ս. Գայիանէի վանքում Սրբազան Արիստակէս Եպիսկոպոս Գաւթեանից ձեռնադրուեցան կուսակրօն քահանայ Ս. Աթոռոյս միաբանք շնորհունակ Ադամ՝ Սարկաւազ Արզումանեանց Արցախեցի, և Նիկողայոս Սարկաւազ Շխեանց Տփլիսեցի, վերջնոյս անունը փոխեցաւ Աշոտ: Նաև կուսակրօն Սարկաւազութեան աստիճան ընդունեց ուսումնաւարտ ձեմարանի՝ շնորհունակ Տիգրան Տէր Յովհաննիսեան, Արցախ գաւառի Նոր-շէն գիւղից:

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ Ս. ԿԱԹՈՒՂԻԿԷ ԷԶՄԻԱՇՆԻ Ի ՎԱՂԱՐՇԱՊԱՏ.

Հնու[թիւնք Հայրենեաց	—	20
Հռովմէական եկեղեցի	—	80
Հանդէս բացման ճեմարանի	—	10
Հրահանգ քերականութեան	—	25
Հրահանգ աւագ քահանայից	—	10
Հրահանգ վասն թեմական տեսչաց	—	10
Չայն բաղմաց	—	50
Չայնագրեալ երգեցողութիւնք ժամագրոց	4	—
Չայնագրեալ երգեցողութիւնք Ս. Պատարագի	2	—
Չայնագրեալ շարական	30	
Ճանապարհորդութիւն ՀակոտՏառեղէնի	—	80
Ճաշոց	60	—
Մաղթանք վասն Հայրապետի ազգիս	—	20
Մաշտոց ձեռնադրութեան քահանայից և Ս. Իշխանութեան	4	—
Թաւելուած ժամագրոց չայնագրեալ	—	20
Նախակրթանք. Բ. մասն	—	20
Նոյն Գ. մասն	—	20
Ուխտանէս եպիսկոպոսի պատմագրութիւն	1	
Պատմութիւն ժողովոց Հայաստանեայց եկեղեցւոյ	—	20
Պատմութիւն Խաչակրաց	—	20
Պատմութիւն Հայոց Լեհաստանի	—	20
Պատմութիւն Հոռոմոսի Վանուց ի Շիրակ	—	20
Պատմութիւն Սեանայ	—	20
* Պատմութիւն Առաքել վարդապետի Գալիլիթեցւոյ	2	—
Պատկերասէր պատկերատեաց	1	—
Ջամիւն (պատմագրութիւն Սիմէօն Սաթուղիկոսի)	—	50
Սաղմոս Գաւթի	—	50
Սկզբունք բուսարանութեան	—	15
Վաղարշապատ	—	20
Տեղեկագիր ճեմարանի 1881—82	—	10
Նոյն 1882—83	—	10
Քնար Մշեցոց և Վանեցոց	—	20
Օրացոյց (1891)	—	20
Օրէնք վայելուչ կենցաղավարութեան	—	40

(*) Աստղանիշ գրեանքն սովառուած էն:

20 րուբլուց տւելի գնողին եւ կանխիկ վճարողին զեջուէն կը լինի 20% ին ճանապարհհատեալքը գնողի վերայ):

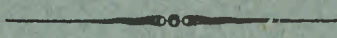
ՊԱՃՏՈՆԱԿԱՆ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ

ԴՈՐԾԱԴԻՐ ՄՆԱՅՈՒՆ ՅԱՆՁՆԱԺՈՂՈՎՈՅ

Յ. ԻԶՄԻՐԵԱՆՅ ԿՏԱԿԻՆ

Ըստ կտակի բարեյիշատակ Յովսէփայ Խղմիրեանց, գործադիր Մնայուն Յանձնաժողովս պատիւ ունի հրաւիրել այն հեղինակներն ու բանասէրներն՝ որք ազգային զպրութեան և պատմութեան վերաբերեալ որ և է աշխատութեամբ մրկը փափաքին մասնակցել Սահակ - Մեսրոպեան դրական մրցանակաբաշխութեան, հաճին իրենց աշխատութիւններն յուղարկել մինչև յառաջիկայ 1891 տարւոյ Յունվարի վերջ առ Լմենապատիւ Արքազան Պատրիարք Հայրն, Յանձնաժողովոյս հասցէին:

Տպագրեալ աշխատութիւնք պէտք է երեք օրինակ ուղարկուին, իսկ ձեռագիրք բնաւ յետ չեն դարձուիր:

Օրացոյց 1891 ամի, զինն է 20 կոպ. ցանկացողները թող դիմեն Վիճակային Կոնսիստորիաներին, Հոգ. Կառավարութեանց, ի Տփլիս Կենդ. գրավաճառանոցին, յԱրևան Պ. Կարապետ Դադամեանցին և Տպար. ժողովին ի Ս. Էջմիածին:

